

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма: «Дошкільна освіта»

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «магістр»

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

Динник Яни Олександрівни

Науковий керівник:

Лісовець О. В., д-р ф-фії в галузі Освіта/Педагогіка
(PhD), доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

Матвієнко С. І., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної
освіти Ніжинського державного університету імені
Миколи Гоголя

Гордієнко Т.В., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки,
початкової освіти, психології та менеджменту
Ніжинського державного університету імені Миколи
Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 29.11.2023 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д-р психол. н., професор

Ніжин – 2023

АНОТАЦІЯ

Динник Я. О. Формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 012 Дошкільна освіта. – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. – Ніжин, 2023.

У роботі представлено результати дослідження проблеми формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості. Проаналізовано стан розробки проблеми формування патріотизму вітчизняними та зарубіжними науковцями; розкрито особливості формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку; визначено потенціал усної народної творчості у цьому процесі. Наведено результати дослідницької роботи з вивчення стану сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку та визначення педагогічних умов і методичних рекомендацій з формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості.

Ключові слова: патріотизм, формування патріотизму, старший дошкільний вік, патріотичні почуття, педагогічні умови, оптимізація виховного процесу, усна народна творчість.

ANNOTATION

Dynnyk Y. O. Formation of patriotism in children of older preschool age by means of oral folk creativity. – Manuscript.

Qualification work for the degree of "master" in the specialty 012 Preschool education. – Nizhyn Mykola Gogol State University. – Nizhyn, 2023.

The paper presents the results of the study of the problem of the formation of patriotism in children of older preschool age by means of oral folk creativity. The state of development of the problem of formation of patriotism by domestic and foreign scientists is analyzed; the peculiarities of the formation of patriotism in older preschool children are revealed; the potential of oral folk creativity in this process is determined. The results of the research work on the study of the state of formation of patriotic feelings in older preschool children and the definition of pedagogical conditions and methodical recommendations for the formation of patriotic feelings in older preschool children by means of oral folk creativity are given.

Keywords: patriotism, formation of patriotism, older preschool age, patriotic feelings, pedagogical conditions, optimization of the educational process, oral folk creativity.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1. Сутність поняття «патріотизм» у науково-педагогічній літературі	9
1.2. Особливості формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку як сучасного педагогічного процесу	15
1.3. Усна народна творчість як засіб формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку	24
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ	33
2.1. Дослідження рівня патріотизму у дітей старшого дошкільного віку	33
2.2. Характеристика педагогічних умов формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості	42
2.3. Методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку	52
Висновки до розділу 2	57
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема патріотизму та його формування була актуальна вже з давніх часів. Проте, єдиної системи, що відображає всю повноту цієї проблеми, немає. Формування патріотизму, національної свідомості, успадкування молодим поколінням культурного досвіду українського народу є одним із провідних завдань виховання дітей старшого дошкільного віку, оскільки забезпечує плекання громадян-патріотів своєї країни, здатних захищати її незалежність та цілісність. Але не слід забувати і про те, що педагог, не будучи патріотом сам, не зможе в дитині пробудити почуття любові до Батьківщини. Процес виховання необхідно розпочинати у дошкільному віці. У цей час відбувається формування культурно-ціннісних орієнтацій духовно-моральної основи особистості дошкільника, розвиток його емоцій, почуттів, мислення, механізмів соціальної адаптації у суспільстві, починається процес національно-культурної самоідентифікації, усвідомлення себе у навколишньому світі.

Для виховання почуття патріотизму важливо давати дітям початкові уявлення про нашу країну, народ, звичаї, історію, культуру. Старший дошкільний вік, через безпосередність душевних та емоційних реакцій, через ще не втрачену відкритість душі, найбільш сприятливий для формування патріотичних почуттів. Для суспільства патріотичне виховання дошкільників – це фундамент того полікультурного простору, створення якого передбачається законодавством України.

У нашій державі система національно-патріотичного виховання опирається на широку нормативну базу, а в її основі лежать положення Конституції України, які узаконюють право кожного громадянина України на консолідацію і розвиток української нації (ст. 11). Це підтверджують і такі державні документи як Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави (2015), Указ Президента «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу

життя громадян» (1999), Базовий компонент дошкільної освіти (2021) тощо. Законодавче регулювання сфери національно-патріотичного виховання стає більш системним з моменту військової агресії та вторгнення Росії в Україну.

У різні періоди дослідженням проблеми патріотичного виховання займалися такі відомі педагоги та дослідники, як К. Ушинський, Б. Грінченко, О. Духнович, І. Огієнко, С. Русова В. Сухомлинський. Важливість проблеми виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного розглядали Н. Базидевич, О. Денисюк, М. Качур, Л. Никонова та ін. На необхідності формування національної самосвідомості в контексті загального процесу виховання молодого покоління наполягали такі дослідники, як: Т. Бондаренко, В. Борисов, О. Вишневський, В. Кузь, М. Сметанський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, К. Чорна та ін. Важливості розвитку психологічних аспектів етносвідомості присвятили свої праці І. Бех, М. Боришевський, П. Ігнатенко, С. Киричук, В. Павленко, С. Таглін та ін.

Сприятливий педагогічний матеріал століттями накопичувався в усній народній творчості, у народно-ужитковому мистецтві та різних народних промислах, у фольклорних творах, які так близькі та зрозумілі дітям дошкільного віку. Процес виховання патріотизму лише зусиллями закладу дошкільної освіти не може бути успішним, оскільки основи виховання закладаються у сім'ї, а батьки є найближчими для дитини носіями традицій та культури. Розуміння дитиною своєї єдності з оточуючими та Батьківщиною починається з усвідомлення нею любові до своєї сім'ї.

Водночас виникає протиріччя між необхідністю виховання патріотизму у дошкільників у ЗДО та відсутністю узагальненої інформації про використання засобів фольклору у цьому процесі. Ці протиріччя зумовлюють проблему дослідження: як засоби усної народної творчості дозволяють виховати почуття патріотизму у дошкільнят в ЗДО?

З цього випливає актуальність даної проблеми, що сприяло вибору теми кваліфікаційного дослідження **«Формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості»**.

Мета дослідження: дослідити особливості формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості та визначити педагогічні умови забезпечення ефективності цього процесу.

Відповідно до мети сформульовані такі **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати проблему формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку у педагогічних дослідженнях; визначити сутність поняття «патріотизм», «патріотичне виховання».
2. Обґрунтувати поняття «усна народна творчість» та його застосування у патріотичному вихованні старших дошкільників.
3. Розробити критерії, показники та виявити рівні сформованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.
4. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості.
5. Розробити методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо використання усної народної творчості у формуванні патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

Об'єкт дослідження: процес формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: особливості формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості .

Методи дослідження.

Теоретичні: аналіз психолого-педагогічної літератури, визначення понятійного апарату, узагальнення, конкретизація теоретичних положень на основі вивчення наукових джерел.

Емпіричні: діагностичні методики, спостереження, бесіди.

Методи обробки результатів: якісний та кількісний аналіз результатів дослідження.

Теоретичне значення полягає в уточненні поняття «патріотизм» «патріотичне виховання», визначенні та теоретичному обґрунтуванні

педагогічних умови формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості; визначенні критеріїв з відповідними показниками

Практичне значення полягає у практичному вивченні стану сформованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку; у розробці педагогічних умов та методичних рекомендацій вихователям та батькам щодо формування патріотизму у старших дошкільників засобами усної народної творчості.

Апробація результатів дослідження висвітлювалась у доповідях на *наукових конференціях*: всеукраїнських, регіональних та вузівських:

19 жовтня 2022 року Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», м. Ніжин.

28 лютого 2023 року VIII вузівська наукова студентська Інтернет-конференція «Підготовка керівника закладу освіти: реалії сьогодення та перспективи», м. Ніжин.

6 квітня 2023 року Методологічний семінар на тему: «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України: стратегії і завдання».

15-24 травня 2023 року Конференція молодих науковців «Молодь у науці», НДУ ім. Миколи Гоголя.

20 червня 2023 року Регіональна науково-практична Інтернет-конференція студентів, молодих науковців, педагогів-практиків «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки», НДУ ім. Миколи Гоголя.

18 жовтня 2023 року. Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку», НДУ ім. Миколи Гоголя.

За результатами дослідження підготовлено *дві публікації*:

Онiщенко Я. Особливостi формування патрiотизму у дiтей старшого дошкiльного вiку засобами усної народної творчостi. *Нацiонально-патрiотичне виховання дiтей та молодi в умовах воєнного стану та повоєнного вiдновлення України: стратегiї i завдання. Збiрник тез методологiчного семiнару (м. Київ, 6 квітня 2023 р.).* Івано-Франкiвськ: НАІР, 2023. 548 с. ISBN 978-617-8011-52-9

Динник Я. Патрiотичне виховання дошкiльниць у ЗДО як педагогiчна проблема. *Актуальнi проблеми та iнновацiйнi пошуки у галузi сучасної дошкiльної освiти: збiрник наукових статей студентiв, магiстрiв, молодих науковцiв спецiальностi 012 Дошкiльна освiта / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко.* Нiжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 232 с. С 54–57.

Структура роботи: квалiфiкацiйна робота складається зi вступу, двох роздiлiв, висновкiв до кожного роздiлу, загальних висновкiв, списку використаних джерел (48 найменувань), додаткiв.

Повний обсяг роботи становить 83 сторiнок, зi них 61 сторiнка – основний текст.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутність поняття «патріотизм» у науково-педагогічній літературі

Поняття «патріотизм» в науково-педагогічній літературі розглядається як складна та багатогранна концепція, яка охоплює різноманітні аспекти особистісного, соціального та культурного життя. Вивчення патріотизму в науково-педагогічному контексті включає в себе аналіз філософських, психологічних, соціологічних та інших наукових підходів.

Патріотизм – соціально-історичне явище, елементи якого виникли як усвідомлення родових зв'язків, обрядів, звичаїв. Саме слово «патріотизм» (від «patris») – грецького походження, і у перекладі означає «Батьківщина, Вітчизна» [22].

Науковці трактують термін «патріотизм» як почуття прив'язаності, любові та відданості своїй країні чи нації. Це може включати в себе ряд різних виявів, таких як готовність захищати свою країну, підтримка її цінностей та ідей, участь у громадянському житті, а також розвиток національного самосприйняття. Патріотизм розглядається як моральний і суспільний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та виявляється в певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що узагальнено називається любов'ю до Батьківщини.

Тлумачний словник української мови висвітлює «патріотизм» як любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народу, готовність заради нього на жертви і подвиги [36].

Народна педагогіка Київської Русі підносить такі якості особистості, як любов та повага до свого народу, його звичаїв та культури і, навпаки, засуджує підступність та лицемірство. Важливим досягненням тогочасної педагогічної

думки є твір «Повчання дітям» В. Мономаха, у якому розкривається зміст поняття «патріотизм».

Проблематику патріотизму у Києво-Могилянській академії порушували П. Могила, О. Потебня, Г. Сковорода, Т. Шевченко та ін. Філософ і поет Г. Сковорода наголошував на необхідність виховання патріотичних почуттів у дітей, зазначаючи, що любов до Батьківщини має виявлятися у чесному служінні їй. Однією з головних цілей уважав виховання справжнього патріота своєї держави: «Кожен повинен вибрати такий рід діяльності, щоб міг надати людському роду і вітчизні хороші та корисні послуги» [46].

Американський дослідник У. Самтер у праці «Народні звичаї» (1906) визначав поняття патріотизму як лояльність до громадської групи, до якої людина належить через народ, та яка виявляється через почуття товариськості і співпраці групи [45, с. 44].

В педагогічних джерелах патріотизм розглядається як взаємопов'язана сукупність моральних почуттів і рис поведінки, що передбачає любов до Батьківщини, активну працю на користь Батьківщини, проходження трудових традицій народу, дбайливе ставлення до історичних пам'ятників і звичаїв рідного краю, прихильність і любов до рідних місць, прагнення до зміцнення честі і гідності Батьківщини, готовність і вміння захищати її, військову хоробрість, мужність і самовідданість, братерство і дружбу, повагу звичаїв і культури інших країн і народів, прагнення до співпраці з ними.

Структуру патріотизму визначають такі складові, як:

«1) патріотична свідомість як інтеграція чуттєво-емоційного та раціонально-ідеологічного рівня відображення феномена Батьківщини, представлене сукупністю знань патріотичної спрямованості, спричинених ними патріотичних почуттів, що інтегрують патріотичні переконання;

2) патріотична спрямованість особистості як сукупність патріотичних потреб, стійких мотивів, готовність до патріотичної діяльності;

3) патріотична поведінка як сукупність різних видів діяльності на благо Батьківщини, суспільства, народу.

В. Гонський у своїх дослідженнях визначає структуру патріотизму через систему таких компонентів та якостей:

«патріотичні почуття (любов до рідного краю, гордість, захоплення, відповідальність за долю Вітчизни);

національна гідність;

потреба в задоволенні своїх національних інтересів, національному самовиявленні;

патріотична свідомість на основі національної свідомості;

національний такт і повага до національної гідності людей інших націй, інтерес до пізнання їхніх культур;

потреба у збереженні й передачі іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей;

потреба і готовність до діяльності патріотичного змісту» [11, с. 12].

Таким чином, основні аспекти сутності поняття «патріотизм» в науково-педагогічній літературі включають:

1. Національну свідомість та прив'язаність до власної країни.
2. Виховання громадянських якостей (відповідальність, солідарність, активна громадянська позиція).
3. Соціальну взаємодію та громадянське суспільство.
4. Освіту та виховання.

Останнє особливо важливе в контексті педагогіки, яка розглядає таке поняття як «патріотичне виховання», розуміючи під ним систематичний процес формування патріотичних почуттів і цінностей в особистості. Воно має на меті вироблення у людей глибокого розуміння та поваги до своєї країни, її історії, культури та ідентичності. Патріотичне виховання розглядається як частина громадянського виховання та може проводитися в освітніх закладах, в сім'ї, а також через засоби масової інформації.

У філософському енциклопедичному словнику «патріотичне виховання» висвітлено як «виховання, змістом якого є любов до Батьківщини, відповідальність за її долю, відданість, гордість за її минуле й сучасне,

прагнення захищати її інтереси. Це визначення відображає роль патріотичного виховання, оскільки саме через активну діяльність людини на користь суспільства виявляються її справжні почуття» [39].

Формування патріотизму у підростаючого покоління було завжди важливим для дошкільних, шкільних та позашкільних закладів освіти і визначалось умовами соціально-культурного розвитку держави, об'єктивними соціально-економічними потребами суспільства у підготовці юних громадян до життя. Так, О. Вишневський виокремлював три етапи у вихованні патріотизму:

- етап раннього етнічного самоусвідомлення, що відбувається у родині;
- етап національно-політичного самоусвідомлення – це перехід від сімейного виховання у суспільне життя;
- етап державно-патріотичного самоусвідомлення, коли поняття «національне» сягає рівня державності [7].

Як наголошує Л. Шкретієнко, «початком патріотизму є відображення у свідомості людини місця її народження, місця проживання, взаємозалежність самої людини та суспільства» [45, с. 93].

За зміцнення національних засад патріотичного виховання виступали різні вітчизняні мислителі-педагоги, серед яких виділимо К. Ушинського, у виховній системі якого виховання патріотизму посідає особливе місце. Любов до Батьківщини, - писав він, - це «найсильніше почуття людини, яке при загальній загибелі всього святого і шляхетного гине в поганій людині останнім» [38, с. 234]. В основі виховання патріотизму, як і всієї його педагогічної системи, є судження про народність. За поглядами К. Ушинського, «загальної системи народного виховання всіх народів немає. Кожен народ має свою особливу національну систему виховання, досвід інших народів має дорогоцінну спадщину для всіх» [38, с. 41-43].

Мислитель обґрунтував, що система виховання, вибудована у відповідності до ментальності народу, виробляє та зміцнює в дітях цінні психологічні якості та моральні риси – національну гордість та патріотизм.

Збудоване на підставах народності виховання забезпечує становлення людини, яка без любові до вітчизни не думає про життя. Ключовими методами, що забезпечують народність виховання, з міркувань К. Ушинського, є засоби педагогіки народу: прислів'я, казки, пісні тощо.

На думку багатьох культурно-громадських та освітніх діячів (Г. Ващенко, О. Вишневський, Б. Грінченко, І. Огієнко, С. Русова, І. Франко, Я. Чепіга, С. Черкасенко, Г. Шерстюк та ін.), важливим засобом патріотичного виховання є художній спадок, рідна мова, фольклор (народна творчість). Зокрема, у Т. Шевченка любов до України висвітлювалася поетом у таких образах, як повстанці, гайдамаки, козаки, які є оборонцями України, основними якостями їх є справедливість, чесність, гідність та любов до рідного краю [45].

Формування національної культури через історію рідного краю широко представлено у працях В. Сухомлинського. Педагог говорив про необхідність ознайомлювати дітей з рідним краєм, його традиціями та героїчним минулим. Він доводив, що дитина постійно відкриває світ, і тому треба виховувати її таким чином, щоб прищепити любов до Батьківщини, її краси і величності. Любов до Вітчизни починається з любові до своєї малої батьківщини, місця, де народилася людина.

У ХХІ столітті питання виховання патріотичної самосвідомості у дітей та молоді постають особливо гостро. В умовах війни, яку російська федерація веде проти України, стає необхідним перегляд та впровадження системних заходів для посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Це спрямоване на формування нового українця, який вчиться на основі національних та європейських цінностей.

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають ключовими учасниками подій, що мають визначальне значення для визначення своєї долі, а також долі своїх сусідів та світового порядку. У сучасних важливих викликах та загрозах, а також в перспективах розвитку, які включають кардинальні зміни у політиці, економіці та соціальній сфері, пріоритетом є забезпечення

суверенітету і територіальної цілісності. Також важливим є пошук шляхів для інтеграції в європейське та євроатлантичне співтовариство. Однак поруч з цим, визначення нової стратегії виховання стає ключовим завданням для формування майбутнього розвитку Української держави. Ця стратегія повинна бути багатокомпонентною та багатовекторною системою, яка значно впливає на подальший курс розвитку країни [21].

У 2022 р. Міністерством освіти і науки була затверджена нова «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України» та заходи щодо її реалізації до 2025 р. Цим документом визначено стратегію цілеспрямованого процесу виховання дітей та молоді, яка реалізується шляхом комплексної співпраці органів влади, закладів освіти, громадських об'єднань та інших інститутів.

Метою національно-патріотичного виховання за концепцією є «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [21].

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про те, що сучасні наукові дослідження патріотизм визначають особистісною якістю дитини, продуктом соціально-економічних та культурно-духовних процесів, що проявляються у ставленні до своєї держави, до Батьківщини.

1.2. Особливості формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку як сучасного педагогічного процесу

Сучасні науковці (Л. Калуська, А. Богуш, В. Цимбалюк, Т. Комарова, Т. Ротанова) підтверджують, що саме в дошкільному віці в результаті систематичного виховання в дитини закладаються елементи усвідомлення громадянства; вона знає та правильно вживає терміни «Україна», «Батьківщина», «країна», «рідне місто», «вулиця» (їхні назви). У дітей формуються ціннісно-культурні та патріотично-моральні основи особистості; розвиваються їх емоційна, чуттєва сфери, психічні процеси (мислення, пам'ять, увага); проходить соціальна адаптація до вимог суспільства; розпочинається процес культурно-національної ідентифікації, усвідомлення себе як частини навколишнього світу.

Почуття патріотизму є одним з найважливіших моральних почуттів, що формуються у дошкільників. Воно є одним із найсуттєвіших показників моральності особистості дитини. Моральний аспект патріотизму витікає із сутності поняття «патріотизм», що означає любов до Батьківщини. Патріотизм – це складний комплекс почуттів, що включає любов до Батьківщини, яка починається з любові до матері, рідної природи, рідних місць, рідного міста чи села. Свої витoki патріотичні почуття беруть з найближчого оточення, з яким дитина починає взаємодіяти від народження. Найбільш сприятливим для виховання патріотичних почуттів є дошкільний вік, коли активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ. Сензитивність цього вікового періоду полягає ще й у пріоритетності емоційної сфери дошкільника, який іде у своїх вчинках переважно за почуттями.

Під патріотичним вихованням дітей дошкільного віку науковці розуміють цілеспрямований процес впливу педагогів на особистість з метою збагатити її знання про Батьківщину, виховати патріотичні почуття, сформувати вміння і навички моральної поведінки, розвинути потреби в діяльності на користь суспільства.

Патріотичні почуття формуються у ранньому дитинстві зі сприйняття рідного краю, близького оточення. За П. Якобсоном, патріотичні почуття – це перший із яскравих проявів моралі, що формується і розвивається, стає більш зрілим і свідомим: «Тому і суттєво, щоб усі моменти ознайомлення дитини з рідною країною, з її культурою, з її минулим, з її духовним багатством породжували у ній глибокий емоційний відгук» [45, с. 62].

Старший дошкільний вік (5–7 років) відіграє ключову роль у психічному розвитку дітей, оскільки саме в цей період починають формуватися нові психологічні механізми діяльності та поведінки. Виявляються особливості, які проявляються у поступових змінах у всіх сферах, починаючи з удосконалення психофізіологічних функцій і закінчуючи виникненням складних особистісних формувань. Розвиток психічних процесів та основних видів діяльності тісно пов'язаний між собою. У дітей старшого дошкільного віку сприйняття, уявлення, пам'ять та увага формуються через ігри та заняття, виражаються по різному в залежності від їхньої активності та відповідають методам та засобам виховання і навчання, що відповідають їхньому віку. Виховання особистості дітей старшого дошкільного віку та формування у них правильного ставлення до оточуючого світу є складним процесом, що базується на правильному та гармонійному розвитку їхніх почуттів.

В. Сухомлинський був переконаний, що до патріотичного виховання потрібно «проекувати» майбутнього патріота. І це має відбуватися з малечку. «Слід уявити собі, яким би був наш вихованець під час важких випробувань для Батьківщини, незалежно від того, настане воно завтра чи через багато років» [35]. Саме з образом Батьківщини, любові до неї В. Сухомлинський пов'язує почуття високого патріотизму.

Академік А. Богуш визначає три ключові критерії у спадщині В. Сухомлинського: інформаційно-знанневий, мотиваційно-громадянський та продуктивно-діяльнісний. Щодо першого критерію, тобто інформаційно-знанневого, А. Богуш відзначає широкий спектр обізнаності. Це включає розуміння історії, героїчного минулого, а також сучасних героїв Батьківщини.

Також важливо мати знання про Конституцію, державні, національні та народні символи України, а також про національні звичаї, традиції, свята, народно-декоративне мистецтво, національний одяг, побут, кухню та сімейні традиції. Особливий акцент робиться на володінні українською мовою та знанні національних природних багатств.

Другий критерій, що стосується мотиваційно-громадянського аспекту, включає почуття любові та відданості Батьківщині, готовність її захищати в разі потреби, а також відчуття обов'язку та відповідальності за свої вчинки і поведінку. Науковець відзначає також вірність і відданість тій землі, де народився, і народу, який його вигодував і виховав.

Третій критерій, як стверджує А. Богуш, передбачає розвиток умінь поєднувати знання з активною діяльністю особистості. Це включає виявлення любові до свого народу, землі, традицій, звичаїв, культури, мови та Батьківщини в цілому [45, с. 31].

«Формування патріотизму – процес взаємодії вихователів і вихованців, спрямований на розвиток патріотичних почуттів, формування патріотичних переконань і стійких норм патріотичної поведінки» [1]. Метою є формування переконаного патріота, що любить свою Батьківщину, відданого Батьківщині, готового служити їй своєю працею та захищати її інтереси [1].

Про важливість залучення дитини до культури свого народу написано багато, оскільки звернення до культурно-історичної спадщини батьківщини виховує повагу, гордість за землю, на якій живеш. Тому дітям необхідно знати та вивчати культуру своїх предків. Саме акцент на знання історії народу, його культури, усної народної творчості допоможе надалі з повагою та інтересом ставитись до культурних традицій інших народів.

Патріотичне виховання дітей є одним із основних завдань закладу дошкільної освіти. Це складний педагогічний процес, в основі якого лежить розвиток моральних почуттів. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку – це цілеспрямований процес педагогічного впливу на особистість дитини з метою збагачення її знань про Батьківщину, виховання патріотичних почуттів,

формування умінь і навичок моральної поведінки, розвиток потреби в діяльності на загальну користь.

Діти старшого дошкільного віку вже усвідомлюють своє відмінне положення серед інших людей та свої реальні можливості та бажання. Виникає виразне прагнення займати більш «доросле» становище у житті та виконувати нові, важливі дії як для них, так і для оточуючих. Діти цього віку виходять за межі звичайного дошкільного життя і системи виховання, втрачаючи інтерес до рутинних видів діяльності.

Це прагнення формується внаслідок психічного розвитку дітей старшого дошкільного віку, коли вони починають сприймати себе не лише як суб'єктів дій, але й як учасників системи людських відносин. Якщо перехід до нового соціального статусу і нової діяльності не відбувається своєчасно, у дитини може виникнути почуття незадоволеності. Діти старшого дошкільного віку розпочинають усвідомлювати своє місце у спільноті, формується внутрішня соціальна позиція та прагнення до відповідної потреби у новій соціальній ролі. У цьому віці діти починають усвідомлювати і узагальнювати свої емоції, розвивається стійка самооцінка та відповідне ставлення до успіхів та невдач в діяльності, причому деяким характерне прагнення до досягнень і успіху, тоді як інші намагаються уникнути невдач і неприємних переживань.

Особистісне зростання у дітей старшого дошкільного віку, як процес розширення їхнього індивідуального досвіду в різних сферах життєдіяльності в закладі дошкільної освіти, сприяє розвитку якостей та властивостей психіки, що визначають загальний характер їхньої поведінки та ставлення до себе та навколишнього середовища. У старшому дошкільному віці діти починають свідомо враховувати власні емоції, усвідомлюючи, наприклад, радість, смуток, гнів чи сором.

На кожному етапі вікового розвитку прояв патріотизму має свої особливості. У віці старшого дошкільника патріотизм визначається його бажанням брати участь у справах, спрямованих на благо людей та природи,

наділенням якостей, таких як співчуття та власна гідність, і свідомістю себе частиною оточуючого світу.

У період старшого дошкільного віку формуються високі соціальні мотиви та шляхетні почуття, що визначають подальший розвиток дитини. Важливу роль у цьому віковому етапі відіграють мова народу, народні пісні, музика, ігри, іграшки, враження від рідного краю, праці, побуту, а також звичаї та традиції людей, серед яких дитина виростає.

Як зазначають науковці, патріотизм дітей старшого дошкільного віку формується шляхом:

- залучення дітей до культурної спадщини, свят, традицій, народного мистецтва, усної народної творчості, музичного фольклору, народних ігор.
- знайомства з сім'єю, історією, членами сім'ї, родичами, предками, родоводом, сімейними традиціями; з дитячим садком його вихованцями, дорослими, іграми, іграшками, традиціями; з містом, селом, його історією, гербом, видатними людьми, селянами минулого та сьогодення, пам'ятками;
- проведення цільових спостережень за станом об'єктів у різні сезони року, організація сезонної землеробської праці у природі: посів квітів, овочів, посадка кущів, дерев та інше;
- організації творчої продуктивної ігрової діяльності дітей, у якій дитина виявляє співчуття, турботу про людину, рослини, тварин у різні сезони року у зв'язку з пристосуванням до нових життєвих умов щоденно за потребою [25].

У ролі змістовних джерел патріотичного виховання в освітньому процесі виступає взаємозалежна цілісність почуттів, емоцій та відносин.

Принцип особистісно-орієнтованого спілкування передбачає індивідуально-особистісне формування та розвиток морального вигляду людини. Партнерство, співучасть та взаємодія – пріоритетні форми спілкування педагога з дітьми.

Принцип культуровідповідності. «Відкритість» різних культур, створення умов для найповнішого (з урахуванням віку) ознайомлення з

досягненнями та розвитком культури сучасного суспільства та формування різноманітних пізнавальних інтересів.

Принцип свободи та самостійності. Дозволяє дитині самостійно визначити її ставлення до культурних витоків: сприймати, наслідувати, комбінувати, створювати тощо; самостійно вибирати мету, визначитися в мотивах та способах дії, у подальшому застосуванні результату даної дії (діяльності) та самооцінці.

Принцип гуманно-мистецької спрямованості. Цей принцип забезпечує, з одного боку, обов'язкове отримання дитиною у взаємодії з культурним середовищем продукту, що характеризується творчими елементами: уяву, фантазію, «відкриття», осяяння та ін., корисність, новизна; а з іншого - створює умови для прояву різнохарактерних відносин (дружніх, гуманних, ділових, партнерських, співробітництва, співтворчості та ін.)

Принцип інтеграції різних видів діяльності. Реалізація принципу інтеграції неможлива без «цілком певного забезпечення», що включає зміст освіти, методи його реалізації, предметно-розвиваючі умови організації (середовище).

Потрібно розуміти, що в дошкільному віці жодна моральна якість не може бути сформована остаточно – все лише зароджується: і гуманізм, і колективізм, і працьовитість, і почуття власної гідності, і патріотизм. Проте практично всі моральні якості беруть свій початок у дошкільному віці. У розвитку патріотизму можна назвати етапи, які слід враховувати під час виховання дітей.

I етап: Інстинктивний патріотизм, виражений у словах: «люблю я Батьківщину, а чому не знаю сам». Інстинктивний характер патріотизму відображений в ідеї народності К. Ушинського: «...як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до Батьківщини, і ця любов дає вірний ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними та родовими нахилами, опора на

інстинктивний характер патріотизму у вихованні дітей дуже важлива, оскільки є базою для розвитку у дітей свідомого патріотизму» [38].

II етап: Потреба любові до ближніх. Цей етап можна характеризувати як належність до соціального середовища – до людей, які оточують зі своїми менталітетом, звичаями, взаєминами, законами тощо. Варто зазначити, що Батьківщина – це країна з її мовою, історією, звичаями, а це ще й люди, які в ній живуть. Тому ставлення до рідних і близьких, усього народу загалом є важливим компонентом змісту патріотизму.

III етап. Прихильність до природнього середовища з його річками, теплим або холодним кліматом, ігор з перших років життя, що викликає приємні спогади про дитинство у дорослої людини.

IV етап: Прихильність до духовного середовища: народної творчості, літератури, мистецтва, науки і т. д. Найважливішою складовою формування почуття патріотизму є також знання та поважне ставлення до рідної мови.

V етап: Об'єктивна оцінка «рідного». Для цього етапу характерне виховання громадянськості як найвищого прояву патріотизму. Важливою є постановка питання про гармонізацію прав дітей та дорослих у сім'ї. Рівноправність членів сім'ї досягається у тому випадку, якщо вони живуть спільним життям, знають і спільно ділять радощі та прикрощі. Загальні інтереси буденного життя забезпечують моральний зв'язок членів сім'ї.

VI етап: Вивчення історико-культурного розвитку інших народів у перехід від ідеї свого народу до ідеї народу та держави взагалі. На цьому етапі відбувається органічний взаємозв'язок патріотичного та міжнародного виховання підростаючого покоління. Особливістю патріотизму стає виключення ворожнечі до інших народів і готовність людини працювати для всього людства, якщо вона може принести їй користь

VII етап: Активний характер патріотизму, що виявляється у практичній діяльності на благо Вітчизни. Базовим етапом формування у дітей патріотизму слід вважати накопичення дитиною соціального досвіду життя на своїй Батьківщині та засвоєння прийнятих у ній норм поведінки та взаємин.

Правильна організація роботи з формування патріотизму старших дошкільників базується, насамперед, на знанні вікових можливостей та психологічних особливостей дітей цього віку. У старшому дошкільному віці, як зазначають психологи, з'являються новоутворення, що свідчать про можливість та необхідність здійснення спеціальної роботи з патріотичного виховання дітей. До них відноситься, перш за все, формування у дошкільнят моральних почуттів на основі збагачення змісту, зростання свідомості, глибини та стійкості емоційних переживань.

Тобто результатом патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є сформованість в них патріотичних почуттів. Під патріотичними почуттями ми розглядаємо ставлення особистості до своєї Вітчизни [1, с. 4]. Ці почуття належать до вищих духовно-моральних утворень і включають ставлення до різних видів довкілля (природного, соціального), до себе, до інших людей. Відповідно, основними складовими патріотичних почуттів є: любов до рідної природи; шанування рідної мови; почуття приналежності до свого народу та держави; гордість за героїчні подвиги минулого та сьогодення; повага до історії свого народу, його традицій, менталітету, вірувань.

Для дітей 6-7 років розгляд патріотичних почуттів має здійснюватись через формування їх на основі любові до батьків, сім'ї, до рідного дому, ставлення до однолітків, групи в дитсадку, до природи рідного краю, до свого міста або села тощо (А. Богуш, О. Денисюк, В. Степова, Н. Гавриш, А. Анцифірова, Л. Кокуєва, В. Нечаєва). Ці емоції проявляються яскравіше та збагачуються в процесі глибшого та всебічного вивчення дітьми (починаючи зі старших дошкільників і продовжуючи як молодші школярі) оточуючого світу. Під час цього пізнання розширюються їх уявлення про рідне місто, край, країну, вивчаючи історію, природу тощо. Цей процес наповнює їхні почуття новим змістом та закладає основи для формування почуття любові до Батьківщини.

Особливістю почуттів дітей старшого дошкільного віку є розширення області явищ, що викликають ці почуття. Глибоке знайомство дітей цього віку з явищами суспільного життя сприяє зростанню соціальності у почуттях, формуванню правильного ставлення до фактів довкілля. В цей час актуальна і особливо важка робота з батьками, вимагає значної тактовності і терпіння, оскільки у молодих сім'ях питання формування патріотизму, громадянськості не вважаються важливими і найчастіше викликають подив [40].

У сім'ї дитина засвоює основні соціальні знання, набуває моральних умінь і навичок, сприймає певні цінності та ідеали, необхідні їй для життя в даному суспільстві. Але більшість батьків стурбована забезпеченням базових потреб сім'ї (харчування, здоров'я дітей, житло), друге місце – цінності процесу соціалізації дитини.

Усе це зумовило зниження виховного потенціалу сім'ї. Тим не менш, вона покликана виконувати такі функції:

- прищеплення любові до рідного краю;
- формування знань про своє генетичне коріння;
- забезпечення здорового способу життя;
- прищеплення почуття гордості за героїв своєї Батьківщини;
- формування працьовитості;
- виховання почуття інтернаціоналізму.

Співпраця з батьками – один із найважливіших напрямів у роботі. Усі суб'єкти виховання: сім'я, педагоги, колектив, етнічні спільноти, громадські організації, ЗМІ – у процесі взаємодії стають цілісною, єдиною системою, яка впливає на особистість. Проте роль сім'ї як початкової Батьківщини переоцінити неможливо [25].

Отже, формування в старших дошкільників почуття патріотизму – процес цілеспрямований, який здійснюється усіма суб'єктами виховання у єдиній взаємодії. Центром цієї взаємодії стає вихователь ЗДО, який, спираючись на наукові знання, описані вище, організує педагогічний процес як систему формування патріотизму. До старшого дошкільного віку в дітей

збільшується загальна довільність поведінки з урахуванням активного розвитку вольових процесів. Розвивається здатність стримувати безпосередні спонукання, підпорядковувати свої вчинки вимогам, які ставляться. Діяльність дитини починає визначатися суспільними цілями. Складаються дієві ставлення до батьківщини, що виявляються в умінні піклуватися про рідних і близьких людей, робити необхідне іншим, берегти те, що створено працею людини, відповідально ставитися до дорученої справи, дбайливо поводитися з природою.

Крім того, у цьому віці у дитини з'являється підпорядкування мотивів, на основі чого формуються суспільні мотиви різних видів діяльності. Це має значення для формування патріотизму у дошкільнят, оскільки поява соціальних мотивів діяльності є основою розвитку моральних якостей особистості і, зокрема, патріотизму.

1.3. Усна народна творчість як засіб формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку

Виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку – одне із завдань морального виховання, що включає виховання любові до близьких і рідного дому, до дитячого садка і рідного міста, до своєї країни. Дошкільник сприймає навколишній світ емоційно, тому патріотизм у нього проявляється у почутті захоплення своєю країною, саме ці почуття необхідно викликати в процесі роботи з ознайомлення дітей зі своєю малою Батьківщиною та рідною країною. Цю роботу неможливо повноцінно реалізувати, не залучаючи до неї усну народну творчість. Адже патріотичні почуття нерозривно пов'язані з почуттям причетності людини до свого народу, єднання з ним, прихильності до своєї країни, прагненням зберігати та поважати культурні цінності та традиції народу.

Насамперед вкажемо, що під усною народною творчістю ми розглядаємо традиційну форму творчості, яка виникає та розвивається серед

народу шляхом передачі від покоління до покоління. Вона включає у себе народні казки, легенди, приказки, пісні, обрядові тексти, анекдоти, прислів'я та інші форми усної творчості. Ці твори відображають особливості культури, вірувань, традицій та історії певного народу, а їх розповсюдження зазвичай здійснюється в усній формі, без письмового фіксування. Усна народна творчість є важливою складовою культурної спадщини і відображає колективний дух та творчий потенціал народу.

Ще вживається таке поняття як фольклор (від англ. *Folklore*, – народна мудрість, народне знання) – народна художня творчість: пісні, казки, легенди, билини, прислів'я, приказки, загадки, потішки, драматичні твори, танці, а також твори образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва. Визначення «фольклор» запровадив англійський вчений В. Томс у 1846 р. Фольклор – це великі та малі літературні жанри. Сучасна література сягає своїм корінням в усну народну творчість, багато творів якого схожі навіть у абсолютно різних культурах [37].

Головна особливість усної народної творчості – це відсутність відомого автора, тому що будь-який фольклорний твір існує дуже давно і багато разів його було переказано новими оповідачами. Згодом літератори запозичували багато сюжетів з фольклорних творів та підписували ці твори своїм ім'ям. Ось чому у багатьох літературах світу зустрічаються схожі сюжети, персонажі та твори. У цьому «усна народна творчість постійно розвивається змінюється разом із життям людей» [38]. Проте, саме вона відображає індивідуальні особливості народу, відрізняє його від інших. Завдяки народним пісням, казкам та іншим жанрам усної народної творчості вчені-історики можуть дізнатися, як жили наші предки, які проблеми їх хвилювали, що їх тішило, як вони проводили час. Не можна забувати, що таке важливе значення усної народної творчості як джерела інформації про культуру народу просто неоціненна для науки.

Як наголошують сучасні науковці, фольклор є одним із «найпотужніших засобів виховання патріотичних почуттів підростаючого покоління, адже це

енциклопедія життя народу, свідчення його духовної сили і краси» [42, с. 324]. Це є основа, на якій ґрунтується система збагачення інтелекту, формування життєвих ідеалів та розвиток творчих здібностей особистості. Однак у сучасних умовах, в період найбільш фундаментальних викликів глобалізаційних процесів, традиційна народна культура з її практичними цінностями іноді розглядається у контексті віддаленого історичного минулого, а накопичені естетичні цінності розглядаються як категорія суто музейна, неспроможна впроваджуватися в сучасне життя. Отже, виникає питання: наскільки ефективним буде вивчення елементів народного мистецтва? Який відгук викличе український фольклор серед вихованців та як він вплине на формування національної самосвідомості та патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку?

Типові програми виховання та навчання дітей у дитячому садку передбачають вже в молодших групах залучення дітей до народної іграшки (пірамідки, гойдалки, іграшки-забави та ін.), українських народних ігор, хороводів, народних пісень, потішок, скоромовок, казок, загадок.

З віком ускладнюються завдання щодо слухання та відтворення усної народної творчості, сприйняття яскравості колірних образів у народному мистецтві, виразності у передачі ігрових дій у поєднанні зі словом.

Вихователі найчастіше недооцінюють засоби усної народної творчості, погано їх знають напам'ять і тому не завжди можуть доречно використовувати.

Той факт, що усна народна творчість відіграє важливу роль у формуванні патріотизму у дітей старшого дошкільного віку на жаль не в повній мірі сьогодні враховується у практичній діяльності. Тим не менше саме цей вид творчості сприяє усвідомленню дітьми своєї національної ідентичності, розвиває в них почуття любові та поваги до рідної культури, традицій і мови. Наведемо основні складові, які роблять усну народну творчість ефективним засобом формування патріотизму:

1) передача цінностей: усна народна творчість містить у собі цінності та традиції народу. Казки, пісні, приказки та легенди передають поколінням

національні ідеали та стандарти, сприяючи вихованню патріотичних переконань;

2) виховання поваги до українського минулого, історії: усна народна творчість часто відображає історію та подвиги народу. Діти через казки та легенди можуть ознайомитися з важливими подіями своєї країни та розвивати повагу до минулого;

3) прищеплення гордості за свою культуру: усна народна творчість висвітлює традиції, звичаї, танці та пісні, що важливо для формування гордості за власну культурну спадщину;

4) розвиток емоційного зв'язку: казки та пісні можуть викликати різні емоції, включаючи гордість за свою країну. Це сприяє емоційному зв'язку із національною спадщиною;

5) виховання громадянської відповідальності: усна народна творчість може акцентувати на важливості громадянської відповідальності, розвиваючи в дітях розуміння їхнього внеску в благополуччя та розвиток своєї країни.

Таким чином, усна народна творчість виступає як потужний інструмент для виховання патріотизму, сприяючи формуванню почуття національної свідомості та гордості за власну культурну спадщину.

Орієнтуючись на попередні твердження, можна виокремити такі пріоритети:

1. Навколишні предмети, які впливають на дитину, виховують у неї почуття краси, допитливості, повинні бути національними. Це допоможе дітям із раннього віку зрозуміти, що вони – частина великого українського народу.

2. Мають використовуватись всі види усної народної творчості (казки, пісні, прислів'я, приказки тощо). В усній народній творчості як ніде збереглися особливі риси українського характеру, властиві йому моральні цінності, уявлення про добро, красу, правду, хоробрість, працьовитість, вірність. Знайомлячи дітей із приказками, загадками, прислів'ями, казками, тим самим долучаємо їх до загальнолюдських морально-естетичних цінностей. В українському фольклорі якимось особливим чином поєднуються слово,

музичний ритм, співтворчість. Адресовані дітям потішки, примовки, заклички звучать як ласкава говірка, висловлюючи турботу, ніжність, віру у благополучне майбутнє. У прислів'ях та приказках влучно оцінюються різні життєві позиції, висміюються недоліки, вихваляються позитивні якості людей. Особливе місце у творах усної народної творчості займають шанобливе ставлення до праці, захоплення майстерністю людських рук. Завдяки цьому фольклор є найбагатшим джерелом пізнавального та морального, патріотичного формування та розвитку дітей.

3. Проведення народних свят та зміцнення традиції. У них фокусуються накопичені століттями найтонші спостереження за характерними рисами пір року, погодними змінами, поведінкою птахів, комах, рослин. Причому ці спостереження безпосередньо пов'язані з працею та різними сторонами суспільного життя людини у всій їх цілісності та різноманітті.

Таким чином, залучення дітей до мистецтва передбачає систематичне використання у всіх різновидах (жанрів) народної творчості за допомогою знайомства та виконання творів фольклору, які здатні прищепити дітям любов до рідної природи, до рослинного та тваринного світу, привчити їх бачити та чути голоси цієї природи, відчувати її, стикатися з нею.

За допомогою виконання простих творів дитячого фольклору, а потім і більш складних мелодій ігрових пісенних приспівів, через інтонування примовок і скоромовок можна підготувати дітей до виконання складніших творів пісенного репертуару дорослого фольклору: ігрових, жартівливих, ліричних пісень і вже як вершина, до постановки театралізованих вистав та фольклорних свят, які в сукупності включають різні жанри народної пісенної та поетичної творчості – саме там, де діти зможуть застосувати все своє вміння, навички сольного, ансамблевого та хорового народного співу, виконання ігрових дій, танців та хороводних рухів.

Про ефективність дитячого музичного фольклору для патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку зазначають М. Човрій та Л. Сухацька. Вони вказують на наступні особливості:

«- колискові пісні, пестушки, потішки, приказки, пісні-ігри готують дитину до життя, допомагають освоєнню навколишнього середовища;

- традиції слов'янського народу формують першооснови національної самосвідомості особистості;

- обрядові забави, ігри вчать наслідування трудового процесу дорослих;

- пісні, заклички, приказки, ігри мають поліфункціональний характер, впливаючи на інтелектуальний розвиток (сприйняття, уваги, мислення, пам'яті)» [42].

Вчені, орієнтуючи вихователів на розширення дитячого кругозору, підкреслюють, що основним джерелом вражень дошкільників є їхнє найближче оточення, те громадське середовище, в якому вони живуть. Краєзнавчий матеріал має стати основою розуміння дітьми своєрідності інших далеких країв та областей.

Починаючи роботу з патріотичного виховання, педагог має, передусім, сам добре знати природні, культурні, соціальні та економічні особливості краю. Він повинен продумати, про що розповісти дітям, особливо виділивши ознаки, характерні лише для даної місцевості, доступно показати зв'язок рідного міста, села з усією країною [16]. Будь-який куточок нашої країни неповторний, В одному місті багато заводів, фабрик, високі будинки, широкі проспекти. Інший славиться своїм революційним минулим, пам'ятками старовини. Одне село стоїть на березі річки, а інше загубилося в лісі, широко розкинулося в степу або на березі моря. «Український фольклор – це примовки, небилиці, скоромовки, прислів'я, приказки, потішки, забавлянки, календарно-обрядова поезія, ігрові та танцювальні пісні, загадки, ігри та хороводи, театралізовані вистави та фольклорні свята: ярмарки, театралізовані казки. Кожен із жанрів має освітній, виховний та розвивальний ефект» [16].

У роботі з залучення дітей до української народної культури використовуються такі методи:

- наочний метод (демонстрація ілюстрацій та картин, показ способів дій, екскурсії, спрямовані на вивчення місцевих пам'яток, традицій та культурних місць);

- словесний метод (колективне читання, заучування напам'ять, читання в ролях з дітьми старшого дошкільного віку, складання казок; вивчення разом з дітьми народних пісень та мелодій, обговорення текстів, з поясненням їхніх патріотичних елементів та значення;

- ігровий метод (ігри-драматизації, ігри-інсценування, дидактичні ігри, настільні ігри). Дітям подобається брати участь у літературних вікторинах, «Комунікативні вечори» та «Уроки добра». Мовні та музичні народні ігри, танці, співи, пісні знаходять відгук у душі кожної дитини. вправи, в яких діти можуть використовувати елементи народних обрядів у своїх творчих проектах чи іграх);

- практичний метод: вправа у вимовлянні, звуконаслідування, імітація дій.

Таким чином, застосування усної народної творчості у патріотичному вихованні впливає на формування патріотичних почуттів старших дошкільників. Фольклор прищеплює дітям любов до рідної природи, до рослинного та тваринного світу, формується почуття любові до Батьківщини. Залучення дітей до народної культури є засобом формування у них патріотичних почуттів та розвитку духовності. Якщо знайомити дітей, починаючи з раннього віку, з рідною культурою, творами усної народної творчості, рідною мовою, то це сприятиме духовному, моральному, патріотичному вихованню дошкільників і в майбутньому вони зможуть зберегти всі культурні цінності нашої Батьківщини, і Україна процвітатиме, даруючи світу величезну кількість талантів, якими захоплювалися і будуть захоплюватися в Україні та за її межами

Не все, що оточує дитину, рівнозначно у виховному відношенні. Тому дуже важливий правильний з погляду педагогіки вибір об'єктів, про які слід розповідати дітям старшого дошкільного віку.

Висновки до 1 розділу

У науково-педагогічній літературі «патріотизм» розглядається як складна та багатогранна концепція, яка включає різноманітні аспекти особистісного, соціального та культурного життя. Дослідження патріотизму в науково-педагогічному контексті охоплює аналіз філософських, психологічних, соціологічних та інших наукових підходів.

Науковці розглядають «патріотизм» як почуття прив'язаності, любові та відданості своїй країні чи нації. Це включає готовність захищати країну, підтримувати її цінності, участь у громадянському житті та розвиток національного самосприйняття. Патріотизм розглядається як моральний і суспільний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни і виявляється в конкретних діях і сукупності суспільних почуттів, що узагальнюються під назвою любов до Батьківщини.

Основні аспекти сутності «патріотизму» в науково-педагогічній літературі включають національну свідомість, прив'язаність до власної країни, виховання громадянських якостей, соціальну взаємодію, громадянське суспільство, освіту та виховання.

Почуття патріотизму є одним з ключових моральних почуттів, яке формується у дошкільників. Патріотичне виховання включає цілеспрямований процес впливу педагогів на особистість з метою збагачення її знань про Батьківщину, виховання патріотичних почуттів, формування навичок моральної поведінки та розвитку потреби в діяльності на користь суспільства.

Формування патріотизму – це взаємодія вихователів і вихованців, спрямована на розвиток патріотичних почуттів, формування патріотичних переконань і стійких норм патріотичного поведінки. Мета полягає в формуванні переконаного патріота, готового служити Батьківщині своєю працею та захищати її інтереси. Це одне з основних завдань дошкільної освіти, складний педагогічний процес, що ґрунтується на розвитку моральних почуттів. Результатом патріотичного виховання дітей є сформованість у них

патріотичних почуттів, включаючи любов до рідної природи, шанування мови, почуття приналежності до свого народу та держави, гордість за героїчні подвиги, повагу до історії та традицій.

Усна народна творчість виступає як потужний інструмент для виховання патріотизму в дітей старшого дошкільного віку. Це традиційна форма творчості, що передається від покоління до покоління і включає в себе казки, легенди, пісні, обрядові тексти та інші форми. Вона є потужним засобом виховання патріотичних почуттів, своєрідною енциклопедією життя народу, його духовною силою і красою.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ

2.1. Дослідження рівня патріотизму у дітей старшого дошкільного віку

В межах експериментальної роботи за проблемою кваліфікаційного дослідження нами було проведено констатувальний експеримент для з'ясування рівня сформованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку та характеру використання педагогами засобів усної народної творчості для формування у дітей патріотичних почуттів. Нами було поставлено такі завдання:

1. Визначити компоненти, критерії та показники патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.
2. Розробити методику констатувального етапу дослідження.
3. Визначити рівні сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

Експериментальна робота проводилася в дошкільному підрозділі на базі Ніжинської гімназії № 14, Ніжинської міської ради, Чернігівської області, м. Ніжин. До експерименту були залучені 32 дітей старшого дошкільного віку, а також 8 вихователів. Експеримент проводився упродовж 2022-2023 років.

В межах першого завдання ми виходили з вікової категорії досліджуваних, в межах якої об'єктивно варто говорити про формування саме основ патріотизму, яке пов'язане з розвитком у них патріотичних почуттів, як важливого вияву ставлення людини до своєї батьківщини та рідного краю. У першому розділі ми вказували, що патріотичні почуття мають свою специфіку і належать до вищих духовно-моральних утворень. Вони формуються на основі конкретних ставлень до довкілля, самої себе та інших людей. Складовими патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку є:

почуття приналежності до свого народу та держави; повага до історії свого народу, його традицій, менталітету та вірувань; гордість за героїчні подвиги минулого та сучасності; шанування рідної мови; любов до рідної природи та інші аспекти. Виходячи з цього, основними компонентами структури патріотичних почуттів ми визначаємо:

1. Когнітивний компонент. Когнітивний компонент структури патріотичних почуттів у старших дошкільників охоплює розуміння та інтелектуальне усвідомлення ряду аспектів, пов'язаних з патріотизмом. Це і розуміння та усвідомлення дошкільниками того, що вони належать до певного народу і мають власну батьківщину; і здатність уявляти та розуміти деякі аспекти історії свого народу, важливі події та етапи його розвитку; і знання основних традицій, обрядів та культурних особливостей свого народу; й ідентифікація з національними символами, такими як прапор, герб, гімн тощо; і розуміння та запам'ятовування героїчних подвигів і важливих подій у історії свого народу.

2. Мотиваційний компонент. Мотиваційний компонент структури патріотичних почуттів у старших дошкільників визначає їхню емоційну сферу та бажання діяти в інтересах своєї батьківщини. Основні компоненти цього мотиваційного аспекту включають: емоційну реакцію на досягнення свого народу, його культуру та історію, що виражається гордістю та патріотичним підняттям; емоційний зв'язок із рідною природою, місцем проживання та територією батьківщини; мотивацію долучатися до збереження та розвитку традицій, обрядів та інших культурних цінностей свого народу; бажання долучатися до патріотичних заходів, урочистостей та подій, що підтримують національний дух.

3. Поведінковий компонент. Поведінковий компонент структури патріотичних почуттів у старших дошкільників включає в себе конкретні дії та вчинки, які вони проявляють на практиці в процесі взаємодії з оточуючим світом та своєю батьківщиною. Основними складовими є: активна участь у святкуванні національних свят, у патріотичних заходах та урочистостях, що

відзначають історію та культуру своєї батьківщини; використання та представлення національних символів, таких як прапор, герб, гімн, в повсякденному житті та на спеціальних подіях; використання рідної мови в спілкуванні; виявлення поваги та підтримки героїчних подвигів, вивчення історії та пам'яті про важливі етапи розвитку нації; сприяння збереженню природи та оточуючого середовища.

Представлена структура враховувалася при розробці критеріїв та їх показників (див. табл. 2.1):

Таблиця 2.1.

Критерії та показники сформованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
інформаційно-змістовий	знання про свою країну, регіон тощо; визначення та розуміння значення національних символів, таких як прапор, герб, гімн; знання народних традицій, обрядів, звичаїв, різних видів та жанрів фольклору, його творів, пам'яток культури рідного краю.
емоційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> • інтереси, бажання дітей включатися до форм патріотичного виховання, • власне емоційно-ціннісне ставлення до зразків національної культури
діяльнісно-творчий	<ul style="list-style-type: none"> • активність участі у заходах патріотичного спрямування; • використання рідної мови в спілкуванні; • виявлення поваги та підтримки героїчних подвигів, вивчення історії та пам'яті про важливі етапи розвитку нації; • сприяння збереженню природи та оточуючого середовища

Також нами було підібрано діагностичний інструментарій для з'ясування рівня сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку, який відповідає визначеним компонентам, критеріям та показникам (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Діагностичні методики визначення рівня сформованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Діагностичні методики
Інформаційно-змістовий	Бесіда з дітьми «Що я знаю про свою Батьківщину?»
Емоційно-ціннісний	Бесіда «Я патріот своєї країни» Спостереження за дітьми в процесі діяльності
Діяльнісно-творчий	Спостереження за дітьми в процесі діяльності Аналіз продуктів дитячої творчості

Далі охарактеризуємо визначені діагностичні методики.

Бесіди застосовувалася для одержання інформації стосовно сформованості в дітей уявлень про патріотизм за показниками когнітивного та емоційно-ціннісного критеріїв. Запитання бесід провокували респондентів на висловлювання своїх думок, поглядів, виявлення ставлень до культурно-історичної спадщини свого народу, усної народної творчості як засобу формування патріотизму. Було визначено три основні групи запитань: прямі, непрямі, навідні. Добираючи запитання, орієнтувались на те, що вони повинні спонукати респондентів до висловлення конкретних суджень, прояву оцінок, ставлень тощо. Бесіди мали груповий (3–5 осіб) або індивідуальний характер. Бесіда «Що я знаю про свою Батьківщину?» складалася з 8 питань і була спрямована на виявлення рівня їхніх знань, розуміння та почуттів стосовно власної країни.

Діагностична бесіда з дітьми старшого дошкільного віку на тему «Я патріот своєї країни» допоможе виявити рівень їхнього розуміння та відчуття патріотизму. Вона містить 6 запитань відкритого типу.

За допомогою спостереження, як методу діагностики, зверталась увага на отримання таких даних, як: турбота дитини про членів сім'ї та представників природи; допомога дорослим; ставлення дитини до усної народної творчості. Діагностичне спостереження за старшими дошкільниками стосовно проявів патріотичних почуттів допомагає оцінити їхнє розуміння та відчуття патріотизму у різних ситуаціях. Основні аспекти, на які зверталася увага під час спостереження, наступні:

- 1) взаємодія з національними символами (як реагують діти на прапор, герб чи інші національні символи? Чи виявляють вони інтерес до них?);
- 2) активність у виховних заходах патріотичного спрямування (Як діти реагують на святкування? Чи виявляють бажання долучитися?);
- 3) мова спілкування (Як діти використовують рідну мову у спілкуванні? Чи демонструють вони бажання оволодівати нею?);
- 4) реакція на історію та традиції (Як вони реагують на історії про героїчні подвиги минулого чи на розповіді про традиції та звичаї?);
- 5) виявлення гордості за країну, рідний край (Чи можна помітити емоційні вияви гордості (усмішка, радість) під час обговорення чи заходів, пов'язаних з країною, рідним краєм, містом?).

Метод аналізу продуктів дитячої творчості спрямований допомогти в оцінці їхньої уяви, розуміння та емоційного ставлення до Батьківщини. При оцінці цих продуктів зверталася увага на такі аспекти: використання національних кольорів чи символіки національних елементів (прапор, герб, гімн); включення національних символів або героїчних постатей; зображення історичних подій або героїв; відображення краси природи, культури та життя у своїй країні. Аналіз продуктів дитячої творчості дозволяє виявити, наскільки діти здатні виражати свої почуття до Батьківщини та розуміти основні аспекти

патріотизму. Тому ми просили також спеціально намалювати свій улюблений національний символ або героя, постать.

Далі зупинимося на даних, отриманих в ході констатувального експерименту за допомогою кожного із представлених вище методів дослідження, які дозволили визначити рівні сформованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

Розпочнемо з аналізу відповідей дітей на запитання бесіди «Що я знаю про свою Батьківщину?». Загальною метою аналізу є розуміння того, наскільки добре діти засвоїли інформацію про свою країну та наскільки поглиблено вони розуміють та цінують її культурні та історичні аспекти.

Щодо знання місця проживання 100 % дітей точно вказали назву країни, але частина дітей (7 %) забули (чи розгубилися) яку назву має місто, в якому вони проживають. Цікаво, що більша половина дітей називали і повну адресу свого проживання на уточнююче запитання. З'ясування того, чи діти можуть назвати прапор і герб своєї країни, підтвердило, що 80% змогли правильно назвати кольори українського прапора, а 55% згадали тризуб («тризубець»).

Більшість респондентів відзначили, що отримували інформацію про історію своєї країни від батьків чи вихователів. Так, 75% дітям батьки розповідали певні факти чи історії про наше минуле, про війну. 100% дітей відзначили, що вихователі також розповідали про Україну. Але обізнаність про конкретні події минулого у дітей виявилась дуже низька. Лише окремі з них згадали певні події, пов'язані з козаками, чи війною. Серед відомих українців діти називали імена лише Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українку, В. Зеленського. В основному могли згадати лише сучасних співаків, акторів.

Знання про рідне місто обмежуються лише згадкою про гарні церкви, університет, ніжинські огірки. Для 70% взагалі виявилось складно щось згадати чи назвати.

На запитання про те, які дітям відомі народні звичаї та традиції, 70% дітей зазначили про День Святого Миколая, коли вони отримують подарунки, а також про колядування. 36% згадували про пасхальні звичаї, 20% про свято

Івана Купала. Окремі відповіді були відверто невірними – «день народження», «театр». Лише 32,5% мають певні знання про символічне значення червоної калини, верби, хліба. Результати бесіди показали, що рівень знань багатьох дітей про різні історичні явища та факти достатньо поверховий, що в цілому не є критичним для цього віку.

Після аналізу результатів бесіди «Я патріот своєї країни» із старшими дошкільниками можна зробити наступні висновки. Більшість дітей визначають Батьківщину як весь свій край, своє місто, рідний край чи місце, де живе їхня сім'я. Однак 10% дітей виявили труднощі у формулюванні відповіді. Усі діти правильно вказали, що слово «Батьківщина» походить від слова «батько» або «батьки». Це свідчить про їхнє розуміння зв'язку між поняттям Батьківщина і батьками, пращурами. Також усі діти висловили схвальну відповідь на питання про любов до своєї країни. Вони відчувають себе громадянами України та визнають приналежність до своєї Батьківщини.

Позитивні відповіді стосовно свого міста більшою мірою були формальними, інформація про прикрашення та догляд за містом не була конкретизованою. Деякі діти не виявили інтересу у подальшій бесіді на цю тему. Діти розуміють патріотизм через вчинки, такі як «участь в війні», «носіння блакитно-жовтих стрічок», «наявність вишиванки» та «використання української мови². Проте, їхні уявлення про патріотизм є більш матеріальними, аніж духовними. Всі діти називають себе патріотами, але більшість не можуть конкретизувати, в чому саме це виявляється. Це може свідчити про те, що діти відчувають себе патріотами, але потребують більш свідомого виховання та інформації щодо їхнього внеску у розвиток країни.

Висновки говорять про те, що діти вже мають певне уявлення про поняття «Батьківщина» та «патріотизм», але для більш глибокого розуміння цих понять необхідно докладніше та свідоміше виховувати дітей, наповнюючи цей процес гуманістичним змістом.

Результати спостереження за поведінкою дітей в різних заходах, їхньою діяльністю та взаємовідносинами в контексті проявів патріотичних почуттів, представлено у табл. 2.3:

Таблиця 2.3

Рівень проявів патріотичних почуттів

Характеристика поведінки	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
взаємодія з національними символами (як реагують діти на прапор, герб чи інші національні символи? Чи виявляють вони інтерес до них?);	70	25	5
активність у виховних заходах патріотичного спрямування (Як діти реагують на святкування? Чи виявляють бажання долучитися?);	50	37	13
мова спілкування (Як діти використовують рідну мову у спілкуванні? Чи демонструють вони бажання оволодівати нею?);	80	20	0
реакція на історію та традиції (Як вони реагують на історії про героїчні подвиги минулого чи на розповіді про традиції та звичаї?);	70	20	10
виявлення гордості за країну, рідний край (Чи можна помітити емоційні вияви гордості (усмішка, радість) під час обговорення чи заходів, пов'язаних з країною, рідним краєм, містом?).	85	10	5
взаємодія з національними символами (як реагують діти на прапор, герб чи інші національні символи? Чи виявляють вони інтерес до них?);			

Завдяки емпіричним даним, які були отримані у процесі діагностичної роботи, було визначено три рівні сформованості патріотичних почуттів дітей

старшого дошкільного віку – високий, середній та низький. Їх характеристика та розподіл досліджуваних представлені у табл. 2.4:

Таблиця 2.4.

Кількісний розподіл досліджуваних на рівні сформованості патріотичних почуттів

Рівень	Кількісний склад (%)	Характеристика
Високий рівень	25	Діти добре знають основні національні символи (прапор, герб), знають історію своєї країни, включаючи героїчні подвиги минулого та сучасності. У дітей сформовані знання про культуру рідного краю, діти знають народні традиції, називають народні обряди, знають про народні звичаї, називають пам'ятки культури, володіють знаннями про фольклор. Діти висловлюють глибокі та позитивні почуття стосовно своєї Батьківщини, вони відчують гордість та любов до своєї країни. Діти беруть активну участь у патріотичних заходах, проявляють активний інтерес до подій у своїй країні.
Середній рівень	62	Діти мають базові знання про національні символи та деякі факти історії своєї країни. Емоційно-ціннісне ставлення до зразків національної культури менш виражене чи обмежене. Беруть участь у заходах патріотичного спрямування, але не завжди охоче.
Низький рівень	13	Знання обмежене або відсутнє. Діти можуть виявляти відсутність розуміння важливості національних символів та історії. Діти можуть не виявляти особливих емоційних зв'язків із своєю Батьківщиною. Діти не проявляють активності у патріотичних заходах чи навіть можуть демонструвати байдужість.

Таким чином, результати констатувального експерименту засвідчують, що більша частина дітей старшого дошкільного віку перебувають на

середньому і низькому рівнях сформованості патріотичних почуттів. Означений стан потребує розробки та впровадження різних інноваційних форм і методів роботи з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема, з використанням засобів усної народної творчості.

2.2. Характеристика педагогічних умов формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості

Формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку за допомогою усної народної творчості може бути ефективним та захоплюючим для дітей процесом. Тому далі представимо педагогічні умови, які можуть сприяти цьому процесу.

У педагогічних енциклопедичних джерелах поняття «умова» трактується, як «обставина, при якій що-небудь відбувається» [12]. Відповідно під поняттям «педагогічна умова» розуміються обставини, від яких залежить та за яких відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес, що опосередковується активністю особистості, групою людей.

Проблемі визначення педагогічних умов патріотичного виховання дітей дошкільного віку присвячені праці Л. Косинської (щодо виховання у дошкільників любові до рідного міста); С. Тесленко (щодо національно-патріотичного виховання старших дошкільників); Н. Борисової, І. Логвіненко, О. Тарасової, О. Христич, Л. Швайки (щодо патріотичного виховання в закладі дошкільної освіти); В. Майбороди (щодо патріотичного виховання дітей дошкільного віку засобами мистецтва) та ін.

Аналіз різних сучасної педагогічної літератури (М. Кривоніс, О. Дроботій, А. Частнікова) дає підстави стверджувати, що процес патріотичного виховання здебільшого орієнтований на такі педагогічні умови як: робота з дітьми щодо патріотичного виховання; робота з батьками; підвищення фахової майстерності педагога або методичний супровід.

Для виокремлення педагогічних умов, які пов'язані з використанням у виховній роботі з дітьми старшого дошкільного віку засобів усної народної творчості, також важливо з'ясувати, яка ж реальна практика використання у закладі дошкільної освіти потенціалу усної народної творчості.

Так в дошкільному підрозділі на базі Ніжинської гімназії № 14, Ніжинської міської ради, Чернігівської області, м. Ніжин, який був базою нашого дослідження, зміст роботи визначається Базовим компонентом дошкільної освіти та здійснюється за програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Відповідно простежується орієнтованість на опанування знань про нашу державу, виховання поваги до державних символів. Старші дошкільники мають знати прапор, гімн, герб України, назву столиці, інших великих міст, значущі географічні назви, пам'ятні місця. Цій меті підпорядковані заняття «Ми живемо в Україні, ми дуже любимо її», «Пам'ятні місця України», «Рідне місто (село)», «Вулиці нашого міста (села)», «Наш герб» та ін. Програма «Я у світі» відносно патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку передбачає формування таких компетентностей:

«- знати назви своєї країни, її столиці, державної символіки (герб, гімн, прапор), назви декількох інших країн;

- орієнтуватися в загальних ознаках населення Землі (планета, країни, народи, люди) та у відмінностях зовнішніх ознак людей (кольорі шкіри, волосся, очей; зрості, формі очей), культурі, мові, національності;

- за допомогою дорослого називати декілька спільних та відмінних ознак між представниками різних народів;

- використовувати слова-ознаки прихильного ставлення до людей різної національності (віра, єдність, спільні інтереси, терпимість, миролюбність, інтерес до несхожого)» [48].

Цей заклад функціонує з 2019 року. У ЗДО матеріали з українського народознавства використовуються на заняттях з ознайомлення дітей з явищами навколишнього світу і рідної природи, з художньої літератури,

образотворчої діяльності, на музичних заняттях, а також поступово впроваджуються у повсякденне життя груп. Пізнаючи народну творчість (пісні, казки, прислів'я, приказки, ігри, загадки тощо), діти поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про своєрідність українського народу, яка втілена в усній народній творчості. Також діти залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної взаємодії.

Але очевидно, що для створення ефективної інноваційної педагогічної практики, спрямованої на формування патріотичних почуттів дітей, потрібна розробка спеціальних педагогічних умов для використання засобів усної народної творчості у цьому процесі.

Для оптимізації вищеназваного процесу ми пропонуємо такі педагогічні умови, які базуються на дослідженнях А.Богущ, Н. Гавриш, І. Газіної, В. Каюкова, Н.Лисенко, Н. Рогальської, М. Човрій, Л. Шкребтієнко та ін.:

1. Систематичне знайомство дітей з творами усної народної творчості, які збагачують уявлення про патріотизм, відданість Батьківщині, любов до різного краю.

2. Спонування дітей до відтворення патріотичних ідей та змісту творів усної народної творчості у поведінці та реальних ситуаціях вираження патріотичних почуттів.

3. Підвищення компетентності педагогів і батьків та їх взаємодії у формуванні патріотичних почуттів дитини засобами усної народної творчості.

Далі охарактеризуємо ці виділені педагогічні умови формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку.

У першій педагогічній умові передбачено *систематичне знайомство дітей з творами усної народної творчості, які збагачують уявлення про патріотизм, відданість Батьківщині, любов до різного краю*. Ця умова базується на положеннях про те, що у фольклорних творах відображені всі етапи формування у підростаючих покоління нашого народу національної свідомості і самосвідомості, патріотизму, глибоких гуманних якостей. Віками

розвивалися національні ідеї та цінності та у високохудожній формі фіксувалися в численних жанрах і засобах усної народної творчості [25, с. 40].

У сполученні з етнографічними та календарно-обрядовими традиціями, фольклорні твори відтворюють унікальну систему духовності та практичного досвіду народного життя. У казках, піснях, думах, баладах, прислів'ях, приказках та інших жанрах фольклору висвітлені художні образи, що представляють собою стандарти національних духовних цінностей і унікальні риси української психології, які важко виражати математичними термінами чи піддавати статистичній обробці.

На сьогоднішній день виникла потреба серед вихователів і батьків глибоко вивчати українську етнопедагогіку з метою відновлення народного виховання дітей. Це важливо для збереження національної ідентичності та забезпечення духовної єдності поколінь.

До того моменту, коли діти досягають старшого дошкільного віку, вони вже ознайомлені з різноманітними формами усної народної творчості. Прислів'я та приказки стають відомі ще в молодшому віці, а із загадками діти ознайомлюються в середньому віці.

При знайомстві з власною культурою важливо, щоб дитина не лише пасивно знала різноманітні приказки та прислів'я, але й вміла використовувати їх у відповідних ситуаціях, таких як гра чи обряди. Хоча малі форми народного фольклору, такі як пісні, потішки і заклички, все ще присутні як у програмі, так і в повсякденному житті дітей, зацікавленість дітей до них вже не така виражена, як у попередніх вікових групах. Щоправда не потрібно нехтувати і їхнім потенціалом у формуванні патріотичних почуттів. Яскравим прикладом тут може слугувати пісня «Ой у лузі червона калина...». За дослідженнями, це є саме українська народна пісня авторського походження. У 2022-2023 роках ця пісня формує дух, думки, мотивує до діяльності всіх: від дошкільника до старшого покоління. Діти, слухаючи українську народну музику, співаючи пісні, перебувають в полоні тих образів, ідей, почуттів, які розкриває народне мистецтво. Вони разом з героями пісень переживають, занурюються у вібрації

музичного фольклору, їх свідомість наповнюється гордістю за український народ. У дітей поступово зароджуються (на свідомому та підсвідомому рівнях) ті складові, які лягають в основу національної самосвідомості та самоідентифікації – «Я – українець!». Таким чином, патріотичні почуття у старших дошкільників формуються у процесі впровадження малих фольклорних жанрів покладених на музику.

У цьому віці стають популярними народні казки, які теж закладають основи патріотичності, моральності і людської гідності. Як вказував В. Сухомлинський казка є благодатним джерелом для виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. «Патріотична ідея казки – в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця і розуми дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення. Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [35, с. 177-178].

Казки оспівують українських богатирів, таких як Котигорошко, Іван-мужичий син, Іван Побиван, Козак Мамалига, Кирило Кожум'яка. Існує багато різних варіантів казок про одну й ту саму історичну подію, проте суть їх залишається незмінною. Наприклад, сюжет казки «Котигорошко» розповідає про визволення зі Змієвого полону братів головного героя Котигорошка, що на думку етнологів, відображає визволення від іноземного гніту. Ця казковому персонажі закодований широкий комплекс позитивних якостей, рис супергероя з виразною національною належністю.

Можемо рекомендувати для використання і таких українських народних казок як «Кирило Кожум'яка», «Бух Копитович», «Іван-Побиван», в яких показано, що добро завжди перемагає зло.

Наступною педагогічною умовою є *спонукання дітей до відтворення патріотичних ідей та змісту творів усної народної творчості у поведінці та реальних ситуаціях вираження патріотичних почуттів*. Ця умова вимагає не лише засвоєння змісту зразків усної народної творчості, але й розуміння їх суті

та застосування у житті. Ось кілька способів, які можна використовувати для втілення патріотичних ідей у реальних ситуаціях:

1. *Інтерпретація символів.* Народні твори часто містять символи, які важливі для патріотичного виховання. Наприклад, прапор, герб, національний герой. Важливо вчити дітей розуміти значення цих символів та впізнавати їх в реальному житті.

2. *Відображення цінностей в поведінці.* Патріотичні твори часто втілюють цінності, такі як справедливість, свобода, толерантність. Заохочуйте дітей діяти відповідно до цих цінностей у власному житті та взаємодії з іншими.

3. *Передача досвіду.* Передавайте досвід, який можна винести з творів усної народної творчості, і заохочуйте дітей ділитися своїми враженнями та власними історіями, пов'язаними з патріотичним вихованням.

4. *Героїчні вчинки у повсякденному житті.* Надихайте дітей до героїчних вчинків та справедливих вчинків, подібних до тих, що вони чули в творах народної творчості.

5. *Співпраця та громадянська відповідальність.* Вчіть дітей взаємодіяти з іншими, взаєморозуміти та брати участь у громадських справах для підтримки благополуччя своєї країни.

6. *Вивчення історії.* Розкажіть дітям про історію своєї країни через призму народних творів. Важливо розуміти і цінувати минуле для того, щоб вести краще майбутнє.

Застосування патріотичних ідей з усної народної творчості в поведінці та реальних ситуаціях може сприяти не лише формуванню глибокого розуміння національної культури, але і розвитку відповідальних та патріотичних громадян.

Найбільш ефективно ця умова реалізується під час організації і проведення комплексних виховних заходів патріотичного спрямування. Проведення патріотичних таких заходів у дитячому садку з використанням засобів усної народної творчості може бути захопливим та важливим заходом

для формування патріотичних цінностей у дітей. Приклади таких заходів наведено у *Додатку В*. Методика їх організації і проведення передбачає:

- 1) визначення основної теми патріотичного заходу (наприклад, «Наша країна», «Традиції та символи», «Герої нашого часу»);
- 2) розробка сценарію, який включатиме елементи усної народної творчості, такі як казки, пісні, загадки та легенди;
- 3) залучення дітей до підготовки та проведення свята. Наприклад, вони можуть прикрасити зали, створити малюнки, символіку чи костюми;
- 4) проведення ігор та конкурсів, пов'язаних із патріотичною тематикою, де діти можуть виявити свої знання та вміння.

Раціональним є використання методу інсценування, який широко використовується в закладах дошкільної освіти. Цей метод передбачає обрання якогось художнього твору для постановки на сцені. Існують різні види інсценування, такі як гра-драматизація, театралізовані виступи та різноманітні форми лялькового театру. Саме в таких умовах діти можуть порівнювати свою поведінку з поведінкою інших учасників, використовуючи різні засоби виразності для передачі характеру свого персонажу, такі як інтонація, міміка та рухи. Якщо дії героїв є цікавими, їхні вчинки мають педагогічний вимір, а ситуації конфліктні, то діти часто відчують гаму своїх почуттів і емоцій, переносячи їх із образів персонажів у реальні життєві ситуації.

Остання педагогічна умова полягає в *підвищенні компетентності педагогів і батьків та їх взаємодії у формуванні патріотичних почуттів дитини засобами усної народної творчості*. Ефективність цієї умови визначається готовністю дорослих (вихователів та батьків) до активного та цілеспрямованого використання засобів усної народної творчості у вихованні та освіті дітей.

Так, вихователі мають готовність до використання засобів усної народної творчості, якщо: розуміють основні елементи та цінності української культури, їх важливість для виховання дітей; знають різні форми усної

народної творчості, такі як казки, пісні, загадки, які можуть бути використані в педагогічних практиках; здатні застосовувати творчий підхід до використання усної народної творчості у різних ситуаціях; виявляють готовність до постійного професійного розвитку, зокрема, в сфері використання усної народної творчості в педагогічній роботі.

Робота з педагогами різноманітна як за формою, так і за змістом. Творчий підхід дозволяє вибрати найбільш адекватні в кожному випадку форми та методи взаємодії з педколективом:

- Індивідуальні опитування педагогів щодо виявлення труднощів у вихованні дітей.
- Індивідуальне та групове консультування з питань патріотичного виховання дітей.
- Дискусійні клуби, семінари-практикуми, круглі столи для педагогів з метою підвищення знань про особливості виховання дітей у сім'ї.
- Проведення тренінгів.

Організація освітнього процесу в ЗДО підпорядкована наступним, виділеними нами як пріоритетними, завданням:

1. Виховувати повагу до патріотичних норм моралі.
2. Формувати почуття любові до Батьківщини з урахуванням фольклору.
3. Розвивати музичну культуру.
4. Прищеплювати трудові навички.
5. Орієнтувати сім'ю на патріотичне виховання дітей засобами усної народної творчості.

Методична робота також відповідає поставленим завданням. Для роботи з патріотичного виховання засобами фольклору можна назвати такі основні завдання перед ЗДО:

1. Розробити критерії та показники патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.
2. Визначити рівні патріотичного виховання за допомогою фольклору дітей старшого дошкільного віку у вербальній та реальній поведінці.

3. Визначити педагогічні умови, що сприяють патріотичному вихованню у вигляді фольклору дітей старшого дошкільного віку в ЗДО.

4. Встановити залежність патріотичного виховання у вигляді фольклору дітей старшого дошкільного віку від характеру відносини «педагог – діти».

Протягом навчального року вихователь щотижня планує роботу з патріотичного виховання за допомогою фольклору, включаючи:

- спостереження дітей старшого дошкільного віку;
- планові бесіди з батьками щодо обговорення патріотичного виховання за допомогою фольклору дітей старшого дошкільного віку;
- проведення опитувань, анкетування батьків з метою вивчення їхнього ставлення до різних проблем патріотичного виховання у вигляді фольклору дітей старшого дошкільного віку.

Вибір творів усної народної творчості для виховання патріотизму дітей старшого дошкільного віку важливий, і потребує уважності вихователів до контексту та особливостей цільової аудиторії. Ось деякі критерії для вибору таких творів:

повинні бути адаптовані до рівня розвитку та розуміння дітей старшого дошкільного віку;

повинні нести позитивний та патріотичний зміст, щоб стимулювати позитивне ставлення до власної країни;

повинні відображати та підтримувати культурні традиції та цінності країни;

можуть включати історичні аспекти, які сприяють формуванню розуміння і патріотизму до власної історії.

необхідно уникати творів, які містять елементи екстремізму чи негативного сприйняття інших культур чи країн;

можуть доповнюватися мультимедійними елементами, такими як аудіо- або відеозаписи, щоб робити їх більш доступними та цікавими для дітей.

Гармонійний вибір творів, які враховують ці критерії, може сприяти ефективному вихованню патріотизму у дітей старшого дошкільного віку.

Щодо батьків, то їхня готовність до використання творів усної народної творчості може виявлятися у наступному: готовність проводити час із своїми дітьми, знайомлячись з творами усної народної творчості; підтримка інтересу дітей до фольклорних творів; спілкування з дітьми про те, з якими творами вони познайомились, як вони їх розуміють.

Підвищення компетентності батьків щодо організації роботи з творами усної народної творчості може відбуватися через різноманітні ініціативи та заходи. Серед них:

організація семінарів та лекцій для батьків, де вони можуть отримати інформацію про роль усної народної творчості у вихованні патріотизму;

проведення практичних майстер-класів, на яких батьки можуть навчитися використовувати усну народну творчість у розвитку патріотизму своїх дітей.;

організація тематичних заходів, на яких батьки можуть долучити своїх дітей та взяти участь в обговореннях;

включення усної народної творчості до родинних свят, традицій та обрядів, створюючи тим самим позитивні асоціації із патріотизмом;

надання батькам консультацій та рекомендацій щодо використання усної народної творчості в різних вікових групах, а також матеріалів для обговорення та взаємодії з дітьми.

Прикладом такої консультації може бути консультація для вихователів та батьків «Малі форми усної народної творчості як складова національно-патріотичного виховання», яка представлена у *Додатку Б*.

Загальні ж методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо використання формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку будуть представлені далі у підрозділі 2.3.

2.3. Методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку

Патріотичне виховання сьогодні — одна з найважливіших ланок системи виховної роботи. Звісно, розпочинати роботу з патріотичного виховання потрібно із створення для дітей теплої, затишної атмосфери. Щодня дитина в дитячому садку має бути сповнена радістю, посмішками, добрими друзями, веселими іграми. Адже з виховання почуття прихильності до рідного дитячого садка, рідної вулиці, рідної родини починається формування того фундаменту, на якому зростатиме почуття любові до своєї Батьківщини [16]. В даний час виходить досить багато методичної літератури з цього питання. На жаль, у ній висвітлюються лише окремі сторони патріотичного виховання дітей у конкретних видах діяльності, і немає чіткої системи, що відбиває всю повноту цього питання. Мабуть, це закономірно, оскільки почуття патріотизму багатогранне за змістом. Це і любов до рідних місць, і гордість за свій народ, і відчуття своєї нерозривності з навколишнім світом, і бажання зберігати та примножити багатство своєї країни, народу, їх традицій.

Поняття патріотизму у всіх викликає досить змішані почуття й емоції. Для одних — це дуже важливо, для інших — нічого особливого, треті — не мають уявлення, про що йдеться. Але все ж для багатьох постає обов'язковим бути самому патріотом, і так само виховати своїх дітей.

Найпоширеніша уява про людину-патріота зазвичай асоціюється з особою, яка носить уніформу, особливо військову. Проте, щоб виявити патріотизм, не обов'язково служити в армії, носити військовий одяг чи складати присягу вірності Батьківщині. Патріотизм виявляється у нашому способі життя, у повазі до своїх предків, у шануванні традицій, у дотриманні як фізичного, так і морального здоров'я, у формуванні міцної сім'ї та вихованні дітей за такими ж принципами.

Почуття патріотизму присутне в душі кожної людини, і його слід просто пробуджувати, знаходячи правильні життєві пріоритети. Батьки, які бажають

виховати патріота у своїй сім'ї, повинні приділяти увагу кільком рекомендаціям для досягнення цієї мети.

Якщо ви дійсно хочете виховати свою дитину патріотом, утримуйтеся від негативних висловлювань про свою країну у її присутності. Варто пам'ятати, що Батьківщину, як і батьків, не обирають. Навіть якщо вам здається, що десь краще, це може бути лише ілюзією. У кожній країні є свої проблеми і труднощі, і телевізійний екран не завжди відображає їх всі. Кожен прагне, щоб про його країну думали лише позитивно. Тому намагайтеся не висловлювати негативу про свою Батьківщину при дітях, говоріть більше про позитивні риси. Але в той же час намагайтеся не ідеалізувати ситуацію, вчіть дітей бути реалістами.

Обов'язково подорожуйте. Перевагами подорожей є відкриття дитиною різних місць, навіть власної країни. Здійсніть подорожі, де можна наочно побачити красу та цікаву історію рідних місць. Не обов'язково вирушати за кордон, оскільки в українських куточках є багато захопливих місць. Показуйте своїй дитині усю привабливість та цінність рідної землі.

Пам'ятайте, що ваша дитина зросте і стане самостійною особистістю, здатною формувати власні думки. Якщо змалечку не висіяти маленьке зернятко патріотизму, ймовірно, воно не проросте у майбутньому.

Не забувайте про багату історію своєї Батьківщини. Розповідайте дитині про подвиги у війнах, перемоги і невдачі, правителів та простих людей, які формували історію та країну. Говоріть зрозуміло для дитини, враховуючи її вік. Відповідайте на її запитання, аналізуйте та обговорюйте ситуації, що викликали інтерес. Спільно приймайте рішення та слухайте думки дитини, навіть якщо вони наївні, це її перші кроки до навичок самостійного мислення.

Виховання патріота в сім'ї також потребує уваги до культурних подій. Навіть коли вам хочеться спокійно провести час вдома, знаходьте можливості відвідувати музеї, виставки, театри чи концерти разом із дитиною. Розвиток культурних інтересів в молодшому віці сприяє вирощуванню почуття

патріотизму. Будьте прикладом для дитини, адже зараз ви є її головним впливом, і не пропустіть цю чудову можливість.

Діти дуже чутливі до емоційного стану своїх батьків. Якщо вам погано, це може впливати на емоційний стан дитини. Тому намагайтеся підтримувати позитивний настрій навіть у складних ситуаціях. Знаходьте позитивні аспекти у будь-яких обставинах. Це допоможе не лише уникнути песимістичного настрою у дитини, а й навчити її ефективно вирішувати проблеми та шукати позитивні моменти навіть у трудних ситуаціях. Важливо виховувати позитивний настрій, оскільки саме в такій атмосфері дитина буде більш схильною до розв'язання проблем і розвитку оптимістичного погляду на світ.

Якщо ви маєте бажання виховати патріота в своїй сім'ї, ключовим є взаємна підтримка. Підтримка повинна бути всебічною і включати вашого партнера та інших близьких родичів. Живучи в такій атмосфері, дитина буде більш схильною до розвитку патріотичних почуттів і в подальшому спробує передати їх у власній сім'ї. Підтримуйте свою дитину у її поглядах, захопленнях і інтересах. Похвалюйте її за успіхи та правильні висновки зі здійснених дій. Пояснюйте, чому ви дієте так, а не інакше, і стимулюйте її аргументувати свої вчинки. Сприяйте розвитку позитивного настрою та підтримуйте дитину у її прагненнях, доки ці дії не завдають шкоди. Навіть якщо ви не бачите великої перспективи, намагайтеся вірити в успіх своєї дитини. Такі відносини зроблять ваше спілкування більш довірчим, зміцнять ваш авторитет перед дитиною та дозволять вам більше контролювати її дії.

Щоб отримати підтримку у вихованні патріота в сім'ї, не ігноруйте досягнення вчених та технічних засобів. Використовуйте можливості, які пропонує сучасний рівень розвитку цієї галузі. Дивіться наукові та документальні фільми, шукайте цікаву інформацію, проводьте власні розслідування, обговорюйте вивчене, радійте та співпереживайте разом з героями фільмів.

Важливим сьогодні є питання чи варто говорити з дітьми про події в країні?

В цьому складному періоді, наповненому невизначеністю та стресами, важливо спілкуватися з дітьми про те, що відбувається в країні. Надзвичайно важливо надавати їм достовірну інформацію та допомагати розібратися у потоці різнопланових подій і ідей. Намагаючись захистити дітей від потоку неспокійної інформації, ми повинні розглядати можливість чесної розмови про події навколо.

Діти швидко адаптуються до настроїв дорослих і повторюють те, що бачать. Також вони ставлять безліч запитань. Тому розмова про сучасні події стає необхідною, оскільки діти оточені розмовами дорослих, іншими дітьми, а також інформацією з новин і медіа.

Діти віком 6-7 років можуть зрозуміти багато речей. Важливі для батьків події можуть слугувати відмінною можливістю обговорити з ними поняття моральності, чесності та благородства, які ми зазвичай обходимо у наших розмовах з дітьми.

Чесна розмова з дітьми про власні погляди є важливішою, ніж нейтральна оцінка. Відкритість перед дитиною зближує нас і допомагає встановити взаєморозуміння.

Розуміння емоцій, які виникають у людей у зв'язку з нинішньою ситуацією, є ключовим. Батьки повинні працювати над собою, щоб не транслювати негативні емоції на своїх дітей. Важливо створити для дітей почуття захищеності, що вимагає особливих зусиль батьків.

Необхідно підкреслити, що важливо розмовляти на цю тему тільки тоді, коли це цікавить дитину. Також важливо, щоб розумовий рівень дитини був достатнім для розуміння представленої інформації.

Важливо відзначити, що ситуація часто впливає на звичне життя дитини, навіть якщо вона не порушує його прямо. Навіть при дотриманні розкладу дня і всіх звичних ритуалів може виникати напруження, особливо в дорослих. Діти відчують наше занепокоєння та помічають, що розмови стають емоційнішими, ніж зазвичай.

Тому важливо вести відкриту розмову, оскільки невизначеність лякає людину, а діти можуть важко впоратися з цим. Пізно чи рано, але всім батькам доводиться говорити з дітьми про важкі теми, такі як війна. Перше правило для батьків — це чесна та щира розмова, оскільки діти довіряють своїм батькам.

Починаючи розмову про війну, можна спробувати попросити дитину висловити своє уявлення про те, що це таке. Дитина може ставити запитання, як, наприклад, «Хто і чому нападає, а інші захищаються?». Важливо використовувати казкові приклади для ілюстрації понять війни.

Найціннішим для батьків є усвідомлення дитиною, що мир є кращим за будь-яку війну. Важливо розуміти потреби дитини: за запитаннями про війну може ховатися не тільки бажання отримати інформацію, але й прохання отримати підтримку та захист. Таким чином, основне завдання батьків — забезпечити дитині відчуття безпеки і стабільності.

Звісно, бажаємо вам, щоб вам ніколи не довелося стикатися з необхідністю розповідати дитині про війну. Нехай мирне небо завжди буде над вами!

Наведемо поради для батьків як розповісти дітям про війну.

1. Проведіть експеримент. Почніть, запитавши дитину, що для неї означає слово «війна». Маленькі діти, можливо, розповідатимуть про гру, тоді як старші можуть називати реальні події.

2. Ураховуйте, що розмова з дітьми про війну повинна бути, передусім, чесною. Щирі слова, проникнуті емоціями, суттєво впливають, оскільки дитина вірить своїм батькам та іншим дорослим.

3. Розкажіть, що війна, на жаль, є невід'ємною частиною життя громади. Вона виникає з різних причин, часто політичних і економічних. Поясніть, що всі страждають від війни.

4. Відповідайте на природне запитання дитини про те, хто і чому нападає. Зазначте, що люди різні, існують як позитивні, так і негативні. Іноді

люди прагнуть влади чи багатства, тому виникає конфлікт між тими, хто нападає, і тими, хто захищається. Розповідайте про історію зброї.

5. Розкажіть про війну через історії дітей воєнного часу. Дітям цікаво дізнатися про життя однолітків в різні епохи. Читайте разом вірші, дивіться фільми для дітей.

6. Прочитайте разом із дитиною казку Сашка Чорного «Війна дзвонів», де автор говорить про причини війни і висловлює свою точку зору, показуючи, як виходити з конфліктів.

7. Запам'ятайте головне — намагайтеся вбачати, що мир кращий за війну. Звертайте увагу на те, що все оточуюче, людське життя, краса природи, не повинні страждати від війни. Заохочуйте дітей розуміти, що війна не гра, а серйозне та болісне явище, і щоб зменшити ймовірність майбутніх конфліктів, важливо розуміти, що таке війна насправді.

Засоби усної народної творчості також можуть бути ефективними під час розповіді дітям про війну. Народні казки і легенди можуть включати в себе важливі моральні висновки та надавати дітям можливість розуміти суть війни через прості сюжети та персонажі. Багато пісень та віршів висвітлюють теми людської долі, любові до рідної землі та туги за миром. Такий підхід дозволяє дітям відчувати емоції, пов'язані з війною. За допомогою прислів'їв та приказок можна пояснити причини конфліктів, а також навчити дітей цінувати мир і злагоду. Створення разом з дітьми малюнків, рукоділля або театралізованих виставна основі народних сюжетів, пов'язаних з темою війни дозволяє їм виразити власні емоції та розуміння. Таким чином, здорове та відкрите спілкування про важкі теми за допомогою усної народної творчості допомагає розвивати в дітях сприйняття миру, розуміння важливості збереження миру та толерантності.

Висновки до розділу 2

У ході експериментальної роботи проведено констатувальний експеримент, спрямований на з'ясування рівня сформованості патріотизму у

дітей старшого дошкільного віку та характеру використання педагогами засобів усної народної творчості для формування у дітей патріотичних почуттів. Було визначено критерії, показники та компоненти сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку, на основі яких створено методику дослідження. Ця методика містить в собі використання методів бесіди, спостереження, опитування та вивчення документації для визначення рівнів сформованості патріотичних почуттів. Було виявлено три рівні сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку: високий, середній та низький.

Наступним етапом стала розробка спеціальних педагогічних умов формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку за допомогою засобів усної народної творчості. До цих умов нами було віднесено: систематичне знайомство дітей з творами усної народної творчості, які збагачують уявлення про патріотизм, відданість Батьківщині, любов до різного краю; спонукання дітей до відтворення патріотичних ідей та змісту творів усної народної творчості у поведінці та реальних ситуаціях вираження патріотичних почуттів; підвищення компетентності педагогів і батьків та їх взаємодії у формуванні патріотичних почуттів дитини засобами усної народної творчості

Також було розроблено методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку. Ці рекомендації передбачають важливість утримання від негативних висловлювань про свою країну у присутності дитини; наголошують на важливості подорожей і знайомства з багатою історією країни, рідного краю, місцевості; на увазі культурних подій, досягнень, інновацій в країні; на необхідності підтримувати позитивний настрій навіть у складних ситуаціях, надавати всебічну підтримку. Наведені і поради для батьків як розповісти дітям про війну, в тому числі з використанням засобів усної народної творчості.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі представлено дослідження проблеми формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості. За результатами проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що проблема формування патріотизму у старших дошкільників є надзвичайно актуальною в сучасній освітній практиці і обумовлена тим, що в цей період формуються основні цінності, переконання та моральні уявлення дитини. Патріотичні почуття, які виникають на цьому етапі, можуть суттєво вплинути на подальший розвиток особистості. Проаналізувавши різні наукові підходи, можемо визначити патріотизм як любов до своєї Батьківщини, відданість своєму народу, готовність заради нього на жертви і подвиги. А формування патріотизму – як взаємодію вихователів і вихованців, спрямовану на розвиток патріотичних почуттів, формування патріотичних переконань і стійких норм патріотичної поведінки.

2. Визначено, що патріотизм є одним з найважливіших моральних почуттів, що формуються у дітей старшого дошкільного віку, коли значно активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ. Під патріотичним вихованням дітей цього віку науковці розуміють цілеспрямований процес впливу педагогів на особистість з метою збагатити її знання про Батьківщину, виховати патріотичні почуття, сформувати вміння і навички моральної поведінки, розвинути потреби в діяльності на користь суспільства. Результатом патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є сформованість в них патріотичних почуттів, які належать до вищих духовно-моральних утворень і включають ставлення до різних видів довкілля (природного, соціального), до себе, до інших людей. Основними складовими патріотичних почуттів є: любов до рідної природи; шанування рідної мови; почуття приналежності до свого народу та держави; гордість за

героїчні подвиги минулого та сьогодення; повага до історії свого народу, його традицій, менталітету, вірувань.

3. Доведено потенціал усної народної творчості як засоби формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку. Під усною народною творчістю розглядається традиційна форма творчості, яка виникає та розвивається серед народу шляхом передачі від покоління до покоління. Вона включає народні казки, легенди, приказки, пісні, обрядові тексти, анекдоти, прислів'я та ін. Основними складовими, які роблять усну народну творчість ефективним засобом формування патріотизму є: передача цінностей, виховання поваги до українського минулого, історії, прищеплення гордості за свою культуру, розвиток емоційного зв'язку, виховання громадянської відповідальності.

4. Проведено констатувальний експеримент з метою визначення рівня сформованості патріотизму у дітей старшого дошкільного віку та характеру використання педагогами засобів усної народної творчості для формування у дітей патріотичних почуттів. Дослідження ґрунтувалося на визначеному переліку компонентів структури патріотичних почуттів (когнітивному, мотиваційному поведінковому), на основі яких були сформовані критерії та показники: інформаційно-змістовий (знання про свою країну, регіон; визначення та розуміння значення національних символів, народних традицій, обрядів, звичаїв, культури рідного краю), емоційно-ціннісний (інтереси, бажання включатися до форм патріотичного виховання, емоційно-ціннісне ставлення до зразків національної культури), діяльнісно-творчий (активність участі у заходах патріотичного спрямування; використання рідної мови в спілкуванні; виявлення поваги та підтримки героїчних подвигів, вивчення історії та пам'яті про важливі етапи розвитку нації; сприяння збереженню природи та оточуючого середовища).

5. За результатами констатувального експерименту, який проводився у старшій групі дошкільного підрозділу Ніжинської гімназії № 14 було з'ясовано стан сформованості патріотичних почуттів у дітей старшого

дошкільного віку і охарактеризовано за трьома рівнями: високим (25 %), середнім (62 %) та низьким (13 %). Діти, які були віднесені до кожного з цих рівнів, виявили відмінності у знаннях основних національних символів, історії, культуру своєї країни, рідного краю, народних традицій, у почуттях до своєї Батьківщини, в активності участі у патріотичних заходах, інтересу до подій у своїй країні тощо.

6. Запропоновано педагогічні умови формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку за допомогою засобів усної народної творчості, до яких віднесено: систематичне знайомство дітей з творами усної народної творчості, які збагачують уявлення про патріотизм, відданість Батьківщині, любов до рідного краю; спонукання дітей до відтворення патріотичних ідей та змісту творів усної народної творчості у поведінці та реальних ситуаціях вираження патріотичних почуттів; підвищення компетентності педагогів і батьків та їх взаємодії у формуванні патріотичних почуттів дитини засобами усної народної творчості.

7. Розроблено методичні рекомендації для вихователів і батьків щодо формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку. Ці рекомендації передбачають важливість утримання від негативних висловлювань про свою країну у присутності дитини; наголошують на важливості подорожей і знайомства з багатою історією країни, рідного краю, місцевості; на увазі культурних подій, досягнень, інновацій в країні; на необхідності підтримувати позитивний настрій навіть у складних ситуаціях, надавати всебічну підтримку. Наведені і поради для батьків як розповісти дітям про війну, в тому числі з використанням засобів усної народної творчості.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань формування патріотизму у дітей старшого дошкільного віку засобами усної народної творчості. Потребують подальшого і окремого дослідження питання взаємозв'язку різних ланок дошкільної, позашкільної та шкільної освіти щодо формування патріотизму, можливості різних видів і жанрів усної народної творчості у цьому напрямі та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховуємо патріотизм як почуття і цінність. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2016. № 6. С. 4–8.
2. Бех І. Д., Журба К. О., Киричок В. А. та ін. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін: навч.-метод. посіб. Київ: Пед. Думка. 2011. 240 с.
3. Богуш А. Патріотичне виховання починається з доброти. Педагогіка Добра у спадщині Василя Сухомлинського. *Дошкільне виховання*. 2014. № 11. С. 4–7.
4. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку Концепція Софії Русової та сьогодення. *Дошкільне виховання*, 2016. № 2. С. 2–5.
5. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2002. 407 с.
6. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. Київ: Довіра, 1992. 414 с.
7. Вишневський О. Сучасне українське виховання. *Педагогічні нариси*. Львів: Львівський обласний науково-методичний інститут освіти; Львівське обласне педагогічне товариство ім. Г. Ващенка. 1996. 238 с.
8. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2015. № 8. С. 2–7.
9. Гавриш Н. В. Де беруться казки. *Джміль*. 2001. №1. С.3–7.
10. Газіна І. О. Формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2021. 20 с.
11. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–13.

12. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
13. Гордій Н. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом дитячої художньої літератури. *Освітні обрії*. 2021. № 1(52). С. 57–62.
14. Державні та національні символи України: Матеріали для проведення занять із старшими дошкільнятами / упоряд. О. В. Гноінська. Харків: Веста, 2011. 80 с.
15. Дитячий фольклор. Київ: Дніпро, 1986. 304 с.
16. Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі : зб. наук. праць / [за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська]. Полтава: Видавець Шевченко Р. В., 2018. Вип. 2. 213 с
17. Завгородня Т. Проблема патріотичного виховання дітей на сторінках журналу «Дошкільне виховання» (1960–1980 рр.). *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 1. С. 5-9.
18. Іваницький А. І. Український музичний фольклор / [електронний ресурс]. URL: http://www.folklor.ho.ua/Umf_www/books/umf/umf_1.pdf
19. Каплуновська О., Кичата І., Палець Ю. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: «Мандрівець», 2016. 72 с.
20. Каюков В. І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу: дис. ... канд. пед. наук. Івано-Франківськ, 1996. 182 с.
21. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджено Наказ Міністерства освіти і науки України 06 червня 2022 року N 527.
22. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007.
23. Лозинська Є. Ф. Українське народознавство дітям дошкільного віку: метод. посібн. для дошк. закл. Львів: Оріяна Нова. 2008. 208 с.

24. Майор Н. С., Чаварга О. Ю. Дивосвіт народних символів та оберегів. Посібник для вихователів, музкерівників. Ужгород: 2002. 116 с.
25. Михальченко Н. Національно-патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти: навч.-метод. посіб. для дистанц. навчання. Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2021. 206 с.
26. Моя країна — Україна: парціальна програма з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку / авт. і укл. Н. Гавриш, О. Косенчук. Харків: Ранок, 2022. 96 с.
27. Моя країна — Україна: хрестоматія для дошкільнят з національно-патріотичного виховання / авт. і укл. Н. Гавриш, О. Косенчук. Харків: Ранок, 2022. 96 с.
28. Національно-патріотичне виховання дошкільників: основні завдання. Групова консультація для батьків [Електронний ресурс]/ URL: <http://leleka.rv.ua/nacional-no-patriotychne-vyhovannya-doshkil-nykiv-osnovni-zavdannya.html>
29. Повалій Л.В. Виховувати з любов'ю. *Еврика*. 1999. №1(5). С. 72–75.
30. Рогальська Н. В. Розвиток надбань української дошкільної етнопедагогіки та їх використання в сучасному дошкільному закладі: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1996. 174 с.
31. Руденко Ю. Патріотичне виховання учнівської молоді. *Освіта*. 2001. С. 11–15.
32. Садовенко С. М. Формування національної культури особистості народною казкою / [Електронний ресурс]. URL: <http://tur.kosiv.info/tourism-and-culture/334-sadovenko-s-m-formuvannja-nacionalnoji-kultury-osobystosti-narodnoju-kazkoju.html>
33. Семеног О. Український фольклор: навч. посіб. Глухів: 2004. 256 с.
34. «Серце віддаю дітям» - книга творчості та безцінних педагогічних ідей педагога-гуманіста В.О. Сухомлинського / [електронний ресурс]. URL: <https://pidruchniki.com/81772>.

35. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 149–416.
36. Тлумачний словник української мови: близько 7000 слів / ред. : Д. Г. Гринчишин, В. Л. Карпова, Л. М. Полюга. 3-є вид. перероб. й доповн. Київ: Освіта, 1999. 300 с.
37. Українська фольклористика. Словник-довідник / [уклад. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль, 2008. 448 с.
38. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. Т. 1 Теоретичні проблеми педагогіки. Київ: Рад. школа, 1983. 489 с.
39. Філософський енциклопедичний словник / [ред-кол.: В. І. Шинкарук]. Київ: Абрис, 2002. 742 с.
40. Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / Г. Беленька, С. Васильєва, Н. Гавриш, В. Маршицька, С. Нечай, О. Остряньська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
41. Черепаня Н. І., Русин Н. М. Казка як засіб формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Пед. науки.* 2020. Вип. 91. С. 36–42.
42. Човрій М. Я., Сухацька Л. М. Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського музичного фольклору. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2016. Вип. 1 (38). С. 323–326.
43. Чорна К. Суть патріотизму і його виховання в сучасних умовах. *Виховання в сучасному освітньому просторі : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання АПН України.* Київ; Умань, 1997. С. 74–78.
44. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

45. Шкрєбтієнко Л. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобом художньої літератури: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Південноукраїнський нац.пед.ун-т ім. К. Ушинського, 2019. 236 с.

46. Шкрєбтієнко Л. П. Орієнтовні критерії вихованості патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Вип. 10. Т.1. Кам'янець-Подільський, 2007. 584 с. С. 320–329.

47. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. Київ, 2001. 514 с.

48. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін.; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.